

Hagenskov vandmølle

Af Evald Andersen og Poul Kej

Som et af de mange smukke steder på vestfyn, finder vi egnen omkring Hagenskov gods . Her fornemmer man, med det velbevarede herregårdslandskab omkring gården, endnu en vis uberørthed fra tidligere tider. Gennem hen ved 300 år bar stedet dog navnet Frederiksgave. Den 19. marts 1667 fik Niels Banner til Rødkilde som gave af kongen Fr. III Hagenskov mølle, htk. 38 tdr. 1 1/2 skp. Gården kaldtes herefter Frederiksgave. Det varede frem til 1962, hvor daværende ejer Preben Caroc Schall Holberg fik tilladelse til igen at benytte det gamle navn Hagenskov. Ved hvert navneskifte vakte det en vis modvilje og uforståenhed hos egnens øvrige beboere, men tiden har vist, at det var et rigtigt og ædelt træk af Holberg at genindføre det gamle navn, et navn hvis oprindelse stammer helt fra gamle dage. Og i dag falder det helt naturligt for alle at bruge navnet Hagenskov. Dog vil vi her i artiklen skiftevis bruge begge navne, afhængig af hvor i tiden, vi befinder os.

Det er ikke mindst, når man ad Slotsalleen passerer den gamle slotsbanke og vandmøllen, at stedet næsten kan have et eventyragtigt præg over sig. Historikeren Vedel Simonsen på Elvedgård, udgav i 1842: „Samlinger til Hagenskov Slots nuværende Frederiksgaves historie", der var tilegnet kronprinsen (den senere Fr. VII), som i 1841 havde overtaget gården til sommerrecidens. Vedel Simonsen, har i tidens sans for det romantiske skrevet i forordet til bogen; „*Saa ynderiig smiler Din Sommerborg hist paa venlige,- skovklædte- frugtrige Kyst,- et Eden i Paradis Have*".

Det lader også til, at grevinde Danner har været enig i disse ord, for hun skriver under et ophold i Skovriderboligen ved Frederiksgave i sommeren 1847, at Frederiksgave er som et paradys, der omgiver hende, og at naturen og beliggenheden har gjort stedet til et lille „Feerige". Videre, at omegnen var dejlig med skove og rige marker. „*Jeg gik nys igjennem Skoven, Aftenen var stille, men en Rolighed var udbredt over min hele Omgivelse, Solen sank luerød ned og forgyldte Træernes Toppe og Kirken i det Fjerne (Sønderby kirke); min Tanke hævede sig til Gud*".

Frederiksgave Slotmølle, var en betydelig mølle på 14 tdr. hartkorns mølleskyld, og var dermed den største blandt de 13 vandmøller i Båg herred. Møllens vand kom af en å, der bliver dannet af 3 forskellige bække, hvoraf den ene har sit udspring ved Ebberup, som så forener sig med en anden bæk, der kommer fra Trollesø og Brunsbjerg syd for Skovgårde, der ligger i Søby sogn, mens begge nævnte lokaliteter dog er beliggende i Flemløse sogn. Åen går derpå forbi slotsmøllen, for derefter at forenes med den tredje bæk, der kommer fra Snave Dam i Dreslette sogn, hvorefter åen til sidst munder ud i Aakrog bugt.

Hagenskov mølle, blev anlagt engang før år 1523, da den nævnes i adkomstregistreringen. I „Bille-Ættens Historie" af W. Møllerup fra 1893 oplyses det, at: „*Mølleren på Hagenskov havde handlet så ilde med sin mølle, at slusen var fordærvet, kværnene og møllehuset så medfaret, at ingen Dannemand tør søge derind med sit korn*". (Synsforretning af 4. august 1525).

Niels Kjærbye, skriver i „Det Bare Vand" 1958: „*Øst for Frederiksgave, ligger der en stor eng, hvorover der nu er lavet en ny, bred vej. Denne eng var for 250 år siden en dam, der kaldtes Smededammen, en betydelig, men lavvandet sø, bevokset med spredte buske. Denne sø havde alle dage været en vældig reservebeholder af vand til den gamle Hagenskov mølle. Til denne kom i tørre somre mange folk med korn, som de forgæves havde søgt at få malet på fire-fem, ja indtil syv-otte møller; her på Frederiksgave mølle blev de hjulpet, for den var en stor mølle med tre kværne, og den manglede aldrig vand*".

Omtalte vej blev anlagt i 1955, for at føre den stærkt tiltagende trafik til Snave og Helnæs uden om slotsområdet.

Slotsmøllen også kaldet „Store Mølle", til forskel fra Frederiksgaves anden vandmølle „Lille Mølle", der indtil 1850erne var beliggende i lavningen øst for Spiderhuset, og nær ruinen af „Gammel Slot", der menes at være det ældste Hagenskov.

Slotsmøllen var indtil Frederiksgaves brand i 1741, beliggende op til graven omkring slotsbanken på Slots Alle", og er antagelig blevet flyttet i forbindelse med branden, til det nuværende sted (Slots Alle 26). På Resens kort af Hagenskov fra ca. 1670, ses, sydøst for slotsbanken, en tegning af vandmøllens bygninger. Flytningen af møllen kan dog også være sket af Niels Ryberg, da han som ejer af Frederiksgave i 1768 havde planer om at nedlægge møllen. Møllen nævnes i Kancelliets Brevbøger, den 12. marts 1551: „*S. Gregorii Dag. Befaling til Frantz Brochenhus, at han ikke ydermere taler Jørgen Møller til for 15 Dlr., som denne havde udlovet til Stedsmål af „Hagenschouf Mølle“, da kongen har eftergivet denne sum, og at han ikke gør ham hinder på 14 Dlr., som den karl, hvem Jørgen, oplod nævnte mølle, skal betale af hensyn til, at Jørgen gav 15 Dlr. til stedsmål af møllen og kun brugte den i 6 uger*”.

2. marts 1572: Befaling til alle kronens bønder under Hagenskov slot, som fra arilds tid have søgt Hagenskov mølle, om fremdeles at lade deres korn male der, og intet andet sted; mølleren skal male kornet for en rimelig told.

Det er første gang, vi hører om problemer med at håndhæve møllepligten for omegnens bønder, men langt fra den sidste, for det skulle vise sig, at blive et stadigt tilbagevendende tema i de følgende mange årtier.

1. marts 1585: Til Kronens Bønder under Hagenskov. Da Kongen har bragt i Erfaring at flere af dem lode deres Korn male paa fremmede Møller, baade Adelen og andre, hvilket medfører, at Slottets Møller kommer meget til Agters og ikke kunne svare deres Landgilde, befales det dem strengelig herefter at lade deres Korn male paa Slottets Møller, saafremt de ikke vil straffes for ulydighed. Møllerne i Kronens Møller skulle gøre deres Skel og Ret.

I 1588 skriver biskop Jacob Madsen, ganske kort i sin visitatsbog: Hagenskov: „Slotsmølle, 2 Querme”.

8. marts 1598: Jeppe Andersen i Assens, skøder til Pouel Møller i Hagenskovs mølle, et hus med jordsmon og gårdsrum, som lå sidelængs sønder op til kirkegården. Her må være tale om et hus i Assens, som Hagenskovmølleren har erhvervet sig.

I 1599 blev der udstedt en herredstingsdom, at kronens tjenere i Båg herred, skulle søge Hagenskov mølle med deres korn at male. Item 2 tingsvidner på samme møllefærd.

Hagenskovs jordebog 1605. Hagenskov mølle: Povell Møller, landgilde 4 lester mel, ½ ørte byg og 1 ørte havre.

Ifølge et kgl. brev til lensmanden Jacob Ulfeldt på Hagenskov, dat. 4. juni 1605, har Pouel møller i Hagenskov mølle klaget over, at han ikke kan udrede den årlige landgilde og afgift, som hidtil er svaret af møllen, fordi adelige alle vegne der omkring „*have opført møller til fortrængsel for ham, og også for andre indtrufne omstændigheders skyld*”, hvorfor han anmoder om noget afslag i den årlige landgilde. Kongen har stillet sig imødekommende og har bevillet, at der i de næste 2 år må afkortes 2 læster mel i den landgilde, møllen er indskrevet for i jordebogen.

Uddrag af Hagenskov lensregnskaber:

Hagenskovs jordebog af 1605: Hagenskov mølle: Povell Møller, betaler af møllen: 4 lester mel, ½ ørte byg, 1 ørte havre.

1607: Hagenskov mølle var meget brøstfældig, som synsvidne skal omformelde. Kendes jeg Poul Jørgensen, møller udi Hagenskov slotsmølle, at eftersom møllehjulet til den ene kværn var forslidt og intet mere kunne være tjenlig, så har jeg annammet som samme møllehjul igen er gjort, af Jacob Rosenkrantz, betaling for: Saugdeller 1½ tylt = 2 daler. Til vidnesbyrd mit zignet herunder er trykt.

Hagenskov Slotsmølle den 4. juni 1612.

Regnskabsåret 1610-1611: Givet og bekostet på møllen for slottet: Givet Peder Andersen, tømmermand i Assens, for et nyt vandhjul og et nyt knaghjul, som han gjorde her i møllen, og på hans egen kost 1½ slettedaler. Givet Laurids Saugmand i Aae, for han i fem dage skar tømmer til samme hjul, og på sin egen kost ½ m.

Givet Hans Smed i Dreslette for 2 mølletappe han gjorde af ny, og for en tap at færdiggøre osv. i

den forbindelse 1 daler 3 m.

1612-1613: Poul Jørgensen, nævnes som møller i Hagenskov slotsmølle.

Kendes jeg Mareke, Jens Bangs, borgmesters hustru udi Assens, at min husbond Jens Bang efter velbyrdig Jacob Rosenkrantz til Kierstrup, hans befaling har købt til Hagenskov slotsmøllens behov den 13. juli 1612, 2 møllestene udi Flensborg af Hans Feddersen, borger der samme steds for 42 rdl., der udi fragten beregnet fra Flensborg og til Assens. Til vidnesbyrd med min egen hånd underskrevet.

Assens den 18. juli 1613. Mareke Bangs.

Kendes jeg Poul Jørgensen, møller udi Hagenskov slotsmølle, at eftersom møllen var brøstfældig for 2 møllestene, og jeg efter velbyrdig Jacob Rosenkrantz befaling blev forlovet, at opsøge hvor jeg tvende stene kunne bekomme, så har jeg med Johan Vidou (?) skriver på Hagenskov, rejst fra og til Flensborg, 2 møllestene hver på 10 lispund. Til rejsen samt udgivne til vognleje penge: 5 rdl. 14 sk. Til vidnesbyrd med mit zignet her under trykt. Hagenskov slotsmølle den 29. juli 1612.

21. april 1607, sendes der Jacob Ulfeldt et andet kgl. brev med anmodning om „med det første at lade Hagenskov og Kåls mølle i Assens i Hagenskov len istandsætte med møllestene og andet, som måtte gøres fornødent“.

Under 18. juni 1623 bliver en lignende skrivelse sendt til lensmanden Jørgen Brahe, om at lade Hagenskov mølle reparere.

23. marts 1609: Abent brev til alle Kron-, Kannike-, Provste-, Præste-, og Skoletjenere i Båg herred om, at de herefter skulle lade deres korn male på Hagenskov, Kåls- og Strandmøllen.

2. feb. 1609: Miss. til Jacob Ulfeldt. Han har indberettet, at kronens mølle ved Hagenskov slot, skal være sat for så høj en årlig afgift, at hverken den nuværende fæster af møllen eller nogen anden herefter kan svare denne eller blive ved med at besidde møllen, medmindre kongen vil bevilge noget afslag i landgilden. Endvidere har han foreslået nogle midler, hvorved en del af mølleskylden kan blive afkortet og kronen igen få nogen erstatning derfor ved at forhøje den årlige afgift af de to møller ved Assens noget, da disse for kort tid siden er blevne genopbyggede fra ny af og have fået en kværn mere end tidligere. For at vandmøllen ved Hagenskov slot kan blive ved magt, bevilger kongen, at den årlige afgift af den herefter må nedsættes med 1 1/2 læst mel, og at hver af de to møller ved Assens, må få en forhøjelse af den årlige afgift på 3 pd. mel. Den resterende læst mel vil kongen helt eftergive.

Rentekammeret: Hagenskov, 1660: „De Møller der ligger under Lehned, som er thre, nemlig: Møllen ved Slotted, Kaals mølle og Strandmøllen, huilche er Saaledis ved magt, at de noget kand maalle, saa Eragtes de det første aar Kunde giffue 1/3 dell aff deris landgille det andet aar halff landgille, och siden mehre lige som de med Søgning och næhring kand tiltage“.

Her er det følgerne af svenskekrigen, der gør sig gældende.

Den 19. juli 1616, havde 5 synsmænd været i Hagenskovs mølle, udtaget af Bendix Eggertsen, slotsskriver på Hagenskov. Det var Niels Andersen i Egerup, Espen Espensen i Brydegård, Christen Olsen ibid og Jørgen Madsen i Aae og Christen Lauridsen ibid samt Poul Hansen i Høed. der udtalte, at det omtalte var slidt og aldeles forfaldendt, så det skulle forfærdiges om møllen skulle kunne male, og at det ikke ganske skulle nederfalde og blive øde.

Kendes jeg Jørgen Poulsen udi Hagenskovs mølle, at jeg på min faders vegne har annammet af Bendix Eggertsen, skriver på Hagenskov, som jeg igen har givet 2 tømmermænd til kost og løn udi 7 dage, hver tømmermand om dagen 1 slettmærk, for hvad de forfærdigede ved skæreværket = er det underlag hvorpå kværnene stod, vandværket, renderne og gavlene, så det ikke ganske aldeles skulle nederfalde for 14 slettemærk, desligeste har jeg annammet til smedeløn for jernet at lade færdige 2 slettemærk 4 sk..

Den 22. aug. 1616. Jørgen Poulsen, møller.

Regnskabsåret 1616-1617: Bekostning på kgl. mayts. mølle: Eftersom møllen ved Hagenskov var ganske brøstfældig, skæreværket og vandværket samt gavlene, såvel som og vandrenderne var

aldeles forfaldne, så der endeligen skulle flikkes på taget om møllen ikke skulle blive ganske øde, da er der givet Jens Mand i Assens for 1 tylt eller 2 sldl. for søm, stangiern, stål: 1½ mark.

1616-1617: Er givet Jørgen Poulsen i Hagenskovs mølle, som han gav 2 tømmermænd til kost og løn udi 7 dage, at de færdigede noget ved møllen, hver om dagen til kost og løn 1 sletmark, så og til smedearbejdet løn og for jernet at færdige 2 sletmark, er penge: 3 daler 2 mark 6 skilling.

Den 5. aug. 1619: Brev fra kong Chr. den 4.: Vor gunst tilforn, angående der skrives om, hvorledes de 3 møller: Hagenskov mølle, Kåls mølle og Strandmøllen ved vor købstad Assens liggendes, skal være meget brøstfældige, både på bygning og på stene. Da beder Vi dig, at lade af vore og kronens skove bekomme nødtørftig bygningstømmer, så forne møller kan blive igen forfærdiget, og stene som til dem fornødent gøres for ringeste værd som de kan købes, så at møllerne deres pålagte landgilde kunne udgive, og sluttes med: „Dermed sker vor vilje. Befalendes dig Gud“.

1619 betalt Laurids Pedersen i Assens for 2 møllestene, som udi Hagenskovs mølle blev indlagt: 48 slettedaler.

Kancelliets Brevbøger: 5. aug. 1619. Kongen har erfaret, at møllen er brøstfældig på bygning og sten. Her skal gives mølleren tømmer fra kronens skove og sten indkøbes billigst mulig.

Året 1620: Givet og betalt Hans Lauridsen, indvåner i Landskrone for 9 møllestene, som i alle tre slottets møller findes indlagt. Skipper Jens Andersen i Assens, havde hentet møllestenene i Landskrone med sin skude.

1621: Kendes jeg Jeppe Nielsen, møller, boendes i Hagenskovs mølle, fået betaling for udlagte penge for 2 møllestene af Niels Hansen, slotsskriver på Hagenskov.

Tingsvidne af Båg herreds ting: Niels Andersen i Egerup, herredsfoged i Båg herred m.fl. kendes og gør vitterligt udi dette vort åbne brev, at år efter Guds fødsel d. 16. mandagen, dags april 1624 for os og dannemænd på Båg herreds ting, var skikket ærlig mand Jeppe Nielsen, møller i Hagenskovs mølle, som og fik et fuldt tingsvidne på disse efterskrevne og udnævnte synsmænd, som er: Niels Ibsen i Hagenskovs mølle, Anders Hansen i Barløse, Claus møller ibid, Peder møller i Glamsbjerg mølle og Morten møller i Faurskov mølle, de vidnede, at udi Hagenskov mølle til møllens fornødenhed skulle repareres 2 vandrender og skæreværket, som stenene ligger på.

Den 16. maj 1625 var Jeppe Nielsen, møller i Hagenskovs mølle, hvor det gamle ladehus ved slottet og smedien sammesteds blev synet, og hvor det blev bestemt, at et nyt skulle opføres på stedet.

Ifølge et tingsvidne af Båg herreds ting af 25. juli 1625, var Jens møller i Sarup mølle m.fl. udnævnt til synsmand, at syne møllebroen og slusen ved Hagenskov mølle: Da er det bygt og flid vel med nyt både pæle m.m. desuden synte de et nyt ladehus udenfor slottet ved smedien, da er det bygt op af nyt.

Den 30. juli 1625: Kendes jeg Rasmus Henningsen, tømmermand på Helnæs vitterliggør, at Søren Jensen, skriver på Hagenskov slot, har fornøjet og betalt mig 22 slettedaler, for malekarmen, med mølleslusen og møllebroen her ved Hagenskov slot af ny udi grunden og med pæle og andet tilbehør, jeg på min egen kost forfærdigede.

1625: Kendes jeg Jeppe Nielsen og Laurids Andersen, savmand i Aae, vitterlig gør, at Søren Jensen, skriver på Hagenskov slot, haver fornøjet og betalt os begge for 26 dages savning, der vi savede tømmer og bulle til Hagenskovs møllesluse og møllebro, som af ny blev flid og opbyggt, for hver dag på vores egen kost, fortingede var 20 danske skilling, ialt: 8 daler og 8 skilling.

Regnskabsåret 1625-1626: Betalt Rasmus Henningsen, tømmermand på Helnæs for malekarmen og slusen her ved slottets mølle af ny at opsætte med pæle og andet, som det sig bør, så og møllebroen, som også var slet og aldeles forrådnede, og af ny igen at opsætte på hans egen kost.

Jeppe Nielsen, møller, er død før 1628, hvor hans enke Cidsel, Jeppe møllers stod for driften af Hagenskovs mølle. Hun fik i det år 1 bøg på 5 læs til møllen.

Den 7. april 1630: Kendes jeg Sidsel, salig Jep møllers udi Hagenskovs mølle, at min kære lensmand velbyrdig mand Jørgen Brahe til Hvedholm, haver ladet indlægge her udi Hagenskov mølle 2 nye møllestene, som møllen var meget brøstfældig for, og derfor har skriveren igen sendt mig 7 daler. (Som hun selv havde udlagt).

Kendes jeg Sidtzell Jeppis i Hagenskov mølle, og gør hermed vitterligt, at jeg haver annammet, som min gunstige herre og lensmand elskelig og velbyrdig mand hr. Jørgen Brahe til Hvedholm, Ridder og kgl. mayts. befalingsmand på Hagenskov slot, haver ladet mig levere her til kgl. mayts. mølle ved Hagenskov: 4 gode og dygtige møllestene, som møllen var brøstfældig for, til vidnesbyrd haver jeg mit mærke her nedenunder tegnet.

Hagenskov slots mølle den 14. oktober 1636. Med min egen hånd herunder
Sidsel Lauridsdatter møllers.

Hagenskovs jordebog 1637: Hagenskov mølle, Jeppe Nielsen (død ca. 10 år før). Arlig afgift: 2~ lester mel. ½ Ørte byg og ½ Ørte havre.

Regnskabsåret 1637-1638: På møllen for Hagenskov slot, som Sidsel, Jeppe møllers besidder, er bekostet: 38½ rigsdaler. Som jeg Sidsel møllers har bekostet på Hagenskov mølles nødvendig bygning anno 1637. Betalt Claus Lauridsen, tømmermand for 2 nye hjul og et knaghjul, samt en aksel, og møllens gavle som han beklædte neden ved med egefjælle m.m.

Hagenskovs jordebog af 1647: Hagenskov mølle, en vandmølle: „Sidtzell Møllers“. Arlig afgift: 2½ lester mel, samt ½ ørte byg og ½ ørte havre.

Hagenskovs jordebog 1651: Hagenskovs mølle: Laurids Poffuelsen: 23 pund mel, ½ ørte byg, ½ ørte havre.

Det har kun været ret kort tid, at Laurids Poulsen har været møller i Hagenskovs mølle, for allerede i året 1651 nævnes Hans Madsen, som møller sammested.

Rentekammeret nr. 214.32. Den 10. sep. 1660. Syn efter svenskekrigen: Specification på al slottet og bøndergodsets tilstand, undtagen de møller der ligger under lenet som er tre, nemlig: Møllen ved slottet, Kåls mølle og Strandmøllen. Hvilke er således ved magt, at de noget kan male, så eragtes de det første år kunne give 1/3 del af deres landgilde, det andet år halv landgilde, og siden mere lige som de ved søgning og næring kan tiltage.

Matr. 1664: Hagenskov mølle.- Hans Lauridsen, skylder årlig sæden byg- 1 tdr., mel 56 tdr. 2 skp., 28 tdr. 1 skp. blandkorn. Hartkorn under Hagenskovs jorders taxt.- Byg 3 ørte skylder af møllen 22 ½ pd. Mel, byg ½ ørte, havre ½ ørte.

I Båg herreds tingbog, d. 22. jan. 1666 er nævnt boende i Slottens mølle: Hans Lauridsen Herregaard.

Den 5. feb. 1666, sagsøgte Hans Lauridsen i Hagenskov mølle, nogle mænd i Køng og Hårby, og Hans Hansens enke i Søllested, fordi de på 4 års tid ikke har søgt Hagenskov mølle, deres møllekorn at formale". Han kræver dem dømt til at betale for hvert år 4 skp. Rug, 2 skp. Malt og 1 skp. Grot.

Assens og Hindsgavl amters skattelister: Hagenskov mølle 1673. Hans Lauritsen, møller, har 1 karl, 1 møllersvend og 2 piger.

1672: Hagenskov mølle: Hans møller, har 2 karle, 1 dreng og 1 pige.

Her ses det, at det nye navn fra 1667 Frederiksgave, endnu ikke er slået igennem. Det sker først i det følgende.

Sønderby sogn: Modelbog 1682. „Frederichsgaufue Mølle, liggendis sydvest for Gaarden, nu beboes aff Hans Nielsen, samme Mølle Huusbonden efter sluttet Contract schal ved lige holde med Steen och Tømmer, det øffrige forschaffuer Mølleren, imod hannem godttgiøres aarl. 10 ørter Meel. Udi samme Mølle findis 3 Querne, hvoraff dend Eene eer liden, som ey till andit brugis end Malt och Grot, huilche Querne driufues med tvende Jull aff offuerfals Vand, som hafue sit Udspring aff Welde Kilder och rinder aff Grauffuerne omkring Gaarden, Kand meest Continuerlig male med

tvende Querner, uden naar stoer Tørche er, hauffuer dog rundelig Vand till Een Quern. Ellers nyder visse Malning aff de Bønder, som tillhører Welb. Hr. Chr. Baner och der omkring er beliggendis, Søgis ellers aff andre, hvem som Løst haufue den att besøge. Vandet igien fra den hafue sitt Henløeb udi Stranden. Findis intet ellers noget tilligget aff Agerjord eller Eng undentagende een liiden Hummel Hauffue østen med 60 Stenger udi samt ringe Jord till Kychen Urter, nordvest for Møllen een liiden Kaalhaufue till nødtørftige Kaal".

Ekstraskat 1685: Frederiksgave mølle. Hans Nielsen og hustru, 3 folk, 4 heste og køer, 1 ungnød, 1 kalv, 6 får og svin, 1 bistade.

Kop- og kvægskat 1687: Frederiksgave mølle. Hans Nielsen oc Hustru 12 m., 3 tjenistefolch 6 m., 2 heste oc hopper 2 m., 1 koe 1 m., 8 faår oc Svin 1 m., 1 Bistade 8 sk.

Kop- og ildstedskat 1688: Frederiksgave mølle. Hans Nielsen og hustru 12 m., 1 karl og 1 pige 5 m., 1 ildsted 2 m.

Gejstlig jordebog af 1690: „Synderby Sogn. Af Fridrichs=Gafvis Mølle, Nyder Sogne Præsten Tilsammen efter gammel Skich och Sædvane af Arrilds Tiid".

Matr. 1688: Frederiksgave mølle: Ingen sædejord. Mølleskyld 14 tdr.

27. october 1693: Syenswinde for welforNemme Mand Johan Clausen Raadmand i Assens paa wellborne Fru Mette von der Kulla Salig wellborne Christian Baners till Frederichsgafue, ded hand i Rette førde effterschrevne 4 Synsmend Nemlig Lauers Jørensens møller i Haarby mølle, Knud Jensen i Fafuerschouf mølle, Henrich Madsen i Norbye, og Lauers Jørgensen i Mellby. Synet i mandags Siedst forleden Frederichsgafues mølle Dends BrøstFældighed paa møllehusett, Mølleverket og stuehusett Dends brøstfeldighed ErAgtet De ey At kunde blifue forbøgt og forbedret Ringere en Hundrede og Thyfue Slette Daler. Ladehusene og De Andre huse i Møllegaarden, Saawiet de kunde Syne for foer og Korn, Des brøstfeldighed Agted de For Thi Slette Dlr Er tilsammen Samme Mølles brøstfeldighed It Hundrede og Thredifue Slette Daller".

Den 9. nov. 1699, pantsætter Mette von der Kula, salig Chr. Banners til Frederiksgave, for 3000 rdl. bl.a. Frederiksgave mølle, skylder årlig 44 tdr. mel og 14 sldl. i penge. Med Frederiksgave hovedgård på htk. 100 tdr. til Else Cath. Schmidt og Peder Schmidt.

14. juli 1702: Niels Morviel, fuldmægtig på Frederiksgave, haver udmeldt 4 synsmænd på tinge, nemlig: Knud Jensen i Faurskov mølle, Jens Nielsen i Uglebjerg mølle, Simon Nielsen udi Nordby og Christen Gregersen udi Turup. At syne Frederiksgave mølle, såvel som Kaals mølles brøstfældighed ude og inde, over og under, mølle og mølleværk. Frederiksgaves mølles brøstfældighed var 20 rdl. bl.a. manglede 5 nye suler på den søndre lade, nok en fod udi den norden lade osv. Møllens fæster var Søfren Møller.

Kopskat 1705: Frederiksgave mølle. Søren Laursen, møller og hustru 1 rdl. 1 barn 1 m., 1 karl 1 m. 8 sk., 1 pige 1 m.

Den 27. maj 1707, solgte Mette von der Kula, salig Chr. Banners til Frederiksgave, gården til general Frantz Joachim von Dewitz. Bl.a. Stampemøllen udi gårdens mark, der af gives årlig afgift 12 slettedaler. Frederiksgave mølle: Søfren Laursen, møller, årlig: 43 tdr. 6 skp. mel, 9 rdl. 2 m. samt 2 gæs. Disse penge og gæs gives af den jord, som bruges til møllen.

Den 28. juni 1709, blev der foretaget syn over Frederiksgaves underliggende bøndergods: Frederiksgave mølle. Søren Lauridsen. Bestående af 63 fag, brøstfældighed for 40 rdl. Mølleværket består af 3 kværne, møllestenene er temmelig gode undtagen 1 sten, som på et års tid er udslet og ej af ny kan kostes ringere end som 40 rd1. 2 af vandhjulene gamle,- kan ej af ny bekostes ringere end som 20 rdl. Besætning: 4 bæster og 4 køer.

Uddrag af Frederiksgave fæsteprotokol, 1709-62:

„Frantzt Jochim von Dewitz til Frederiksgave og Hindsgavl, Rider kgl. mayts. bestalter general leutenant til hest gør vitterligt, at have sted og fæst til Niels Mortensen, barnefødt i Sønderby en min mølle liggende herved stedet og under hovedgårdens takst for htk. efter ny matricel 14 tdr., giver årlig til landgilde: Rugmel 43 tdr. 6 skp. Hvilken mølle Søfren Lauridsen sidst beboede og

efter egen giorte ansøgning qvitteret, som forne Niels Mortensen nu herefter sin livstid skal have, nyde, bruge og beholde på efterfølgende måde:

1. til møllen skal han have den humle- og kálhauge ved den øster side på møllen samt den liden enghauge næst op til samme humlehaug som forrige møller Søfren Lauridsen forhen haver haft.
2. Skal Niels Mortensen nyde sin nødtørftige ildebrand årlig af tørveskær, ligeså til sparsommelighed de hummelstenger og gærdsel han til sine hauger kan bruge og have fornøden, hvilket jeg hannem i rette tider vil lade udvise fri og uden betaling.
3. er Niels Mortensen herved og tilladt fri græs til thoe køer i Koegangen og i fælles skoven græs til 2 bæster, hvor til jeg og årlig vil give hannem 3 læs hø og 4 læs foder til hjælp at holde det med om vinteren, dog at gødningen som bliver deraf skal han føre til min jord og lægges derpå hvor jeg lader ordincere, her imod skal Niels Mortensen være pligtig Gav til indfæstning 233 rdl. 2 m.

Til bekræftelse under min hånd og zignette. Frederiksgave d. 12. Juli 1711,

Tingbogen den 28. feb. 1716: Blev bøden til skifte, som skal holdes efter salig Søren Møller, som boede i Frederiksgave mølle, og siden boede på Flenstofte, først kommende tirsdag. Søren Lauridsen, møller, blev begr. 1/11 1715, 57 år gl. i Dreslette. Hans enke Maren, d. 10/7 1716 sst.

På mit højgunstige herskabs behag og samtykke (Frederiksgaves). Steder og fæster til Ifver Lauridsen, møller, barnefødt i Assens, Stampemøllen ved Frederiksgave, som Niels Mortensen, sidst havde i fæste, og med vilje afstod, hvilken mølle bemeldte Ifver Lauridsen herefter sin livs tid skal have, nyde, bruge og beholde, ligesom hans formand der før haver nødte og brugt haver, sålænge han deraf årlig til hver 1. maj svarer 8 rdl., og møllen vedligeholder. Indfæstning 15 rdl.

Provstigården for Assens d. 10. aug. 1716. Steen Jørgensen.

Iver Lauridsen Møller, var født 1688 døbt 27. juli, som søn af Laurids Christensen, møller i Strandmøllen ved Assens. Han blev senere fæster af en gård i Melby.

Krigsstyr- og kopskat 1719: Frederiksgave mølle. Niels Mortensen, møller og hans hustru, 3 børn samt en karl.

Kopskat af 1720: Frederiksgave mølle. Niels Mortensen, møller og hustru, tvende børn, en karl og en pige.

I november 1728, gav Niels møller i Frederiksgave mølle, 1 sldl. til genopbygning, i forbindelse med Københavns brand samme år.

Uddrag af Frederiksgave skifteprotokol, 1709-1741:

„1731, d. 3. juli skifte i stervboet efter afg. Niels Mortensen, forhen boende udi Frederiksgave mølle, for på 30 dagen efter dødsfaldet at foretage registrering og vurdering til der på følgende skifte og deling. Tilstede var enken Maren Madsdatter med antagen lavværge hendes stedfader Christen Rasmussen i Sønderby. Morten Nielsen (en søn), som nu er fæster af Frederiksgave mølle, på egne vegne, de andre 2 sønner Mads Nielsen, 8 år og Laurs Nielsen, 4 år, på deres vegne var Morten Nielsen Snabe i Sønderby, og på datterens vegne nemlig Anne Nielsdatter, 14 år og Maren Nielsdatter, 10 år gl. deres vegne Anders Nielsen i Sønderby, som formyndere. Her nævnes: I den øverste stue. I den forreste stue. I et lidet skab, som på dødsfaldet var blevet forsegle, befandtes i rede penge: 66 rdl. 4 m. I gården: 21 bistader. Sr. Hans Tanderup i Assens, hans til Niels Mortensen, udgivne obl. af 5/8 1727 er skyldig til boet på 210 rdl. Sr. Jens Kylling i Assens, hans obl. af 11/8 1725 og boet til gode med 70 rdl. 2 sk.. Niels Dehn, skomager i Assens, en obl. af 19/2 1726, er skyldig 82 rdl. Friderich Christian i Assens, havde lånt penge: 56 rdl. 4 m. Niels Rasmussen i Grarup, lånte penge 40 rdl. og tilgode hos Jørgen Guldsmed i Assens 7 rdl. 2 m.

Niels Mortensen, møller, ejede 3 tdr. 3 skp. købstad jord på Assens marker. Den 28. juli 1731, blev Frederiksgave mølles brøstfældighed taxeret af Hans Pedersen, møller i Turup mølle, og Hans Christensen, tømmermand i Assens. Til møllens reparation skulle bl.a. medgå: 17 alen fod under skæreværket (er underlaget hvorpå kværnene ligger), et vandhjul ved kværnene, og 18 stk.

egeplanker. Møllens brøstfældighed blev ialt vurderet til: 102 rdl. 2 m. 12 sk. Enken erkendte møllens brøstfældighed. De 4 agre pløjeland købstad jord på Assens marker, blev taxeret til: 111 rdl. 2 m. Ialt boets indtægt: 958 rdl. 5 m. 15 sk.

Enken fordrede ikkun hendes begravelses bekostning imod (det samme) som hendes salig mands, som og blev hende godtgjort med 20 rdl. Summa boets gæld og udgift: 145 rdl. 4 sk. Til deling mellem enken og børnene blev: 813 rdl. 5 m. 11 sk., hvoraf enken Maren Madsdatter, efter loven tilfalder at nyde det halve. Den ældste søn Morten Nielsen, nyder: 101 rdl. 4 m. 7 sk. Det samme fik de 2 brødre Mads og Lars Nielsen, søsteren Anne Nielsdatter, en søsterlod på: 50 rdl. 5 m. 3½ sk. Ligeså Maren Nielsdatter.

Moderen erfarer, at arven til hendes 2 små døtre er ikkun liden imod brødrenes, og hun tilstod af kærlighed til dem, at ville give dem af sin egen lod: 50 rdl. 5 m. 3½ sk. på det de af boet kunne nyde lige del med deres brødre.

Til udlægning for den på møllen befundne brøstfældighed af 102 rdl. 2 m. 12 sk.: 1 aflangt egebord med åben fod = 1 rdl. 4 m., 1 stort fyrreskab med 2 låger og en lås = 2 rdl., 1 gribe kurv = 8 sk., 1 par messing lysestager = 1 rdl., 1 gl. krus med tinlåg = 8 sk., 1 lidet egeskrin med lås 4 m., 1 stor egekiste med lås og beslag 4 rdl., 1 grå vadmel kjortel 1 rdl., 1 dito vest 3 m., 1 skind do. 3 m., 1 par skindbukser 1 rdl. 1 m., 1 par gl. do. 2 m., 1 par støvler 1 rdl. 1 m., 1 par sko 2 m., 1 brøstdug af skind 1 m. 8 sk., 2 gl. hatte 1 m., 1 høj træstol 1 m., et messingsengebækken 12 sk., 1 gl. spinderok 3 m., 1 garnvinde 4 sk., 1 stor egekiste 2 rdl. 4 m., 1 stribet underdynevår 1 m. 8 sk., 1 blåstribet gl. underdyne 1 rdl. 2 m., 1 ny do. 3 rdl., 1 gl. rødstribet pude 1 m., 1 rødstribet olmerdugs overdyne 2 rdl. 4 m., 1 blåstribet linned hoveddyne 4 m., 1 linned og en ulden hovedpude med vår 4 m., 1 gl. himmelseng af eg med rødt hjemmegjort tøj 1 rdl. 2 m., 1 par fine hørgarnslagner 2 rdl., 1 blåstribet linned underdyne 3 rdl. 2 m., 1 gl. himmelseng af fyr med omhæng af blå vadmel 1 rdl. 2 m., 2 sengedækkener af hjemmegjort tøj 3 m., 1 gl. standbøtte med låg 12 sk.

Der for uden imodtager Morten Nielsen, de udi boet værende rede penge: 66 rdl. 4 m. Gør ialt: 102 rdl. 2 m. 12 sk.

Til Københavns brandstyr, som af Niels Mortensen, for indeværende år var 3 rdl., dertil udlægges en ny kiste med lås til 3 rdl. Til afvigte juli termin folkeskat 2 rdl., udlægges 1 madaalden til 1 rdl., 1 gl. kar 1 rdl. = 2 rdl.

For enkens begravelses bekostning som er 17 rdl. 3 m., dertil blev gjort udlæg i 1 brændevinskedel på 1½ tønne med behør for 16 rdl. 2 m., 1 mæsketønne 1 rdl., 2 øllejler 1 m. 8 sk. er: 17 rdl. 3 m. 8 sk.

Enken blev tilsagt og belovet ikke alene fri husværelse og opvartning til fornødenhed udi møllen så længe hun lever, men endog derfor uden årlig til underholdning: 3 tdr. rugmel, 2 tdr. bygmalt, 14 skp. gryn, 14 skp. humle, 1 ott. smør, 1 fedt svin, 2 får med deres grøde, 10 læs tørv, og i penge 10 rdl. Sønnen bør drage omsorg for, at det korn som er anført i Assens, at være beliggende, til hendes fordel bliver bortsolgt og gjort i penge. Både Morten Nielsen Snabe i Sønderby, værge for de 2 sønner, og Anders Nielsen ibid for de 2 døtre, hvilke begge er fødte værger efter loven.

Actum Frederiksgave mølle, den 30. juli 1731.

Frederiksgave fæsteprotokol i uddrag:

Friderich von Reventlow hans kgl. højhed til Slesvig, Holsten, bestalter, landråd, greve til Wittenberg, gør vitterligt, at jeg som formynder for Frantz Jochim von Dewitz, haver sted og fæst til Morten Nielsen, den mølle Friderichsgave mølle kaldet, som hans fader nu afgangne Niels Mortensen, forhen i fæste hafde og beboede, der står for htk. ny matricul 14 tdr., som under hovedgårdens taxt er begreben, hvilken mølle bemeldte Morten Nielsen, sin livs tid, skal have, nyde, bruge og beholde på efterfølgende conditioner:

1. Skal han have den humle- og kålhav ved den øster side på møllen, samt den liden enghave næst op til samme humlehave, ligesom hans fader den før hannem haft haver.

2. Skal Morten Nielsen, nyde sin ildebrændsel af tørv til fornødenhed ligeså og til sparsommelighed hvis gærdsel og hummelstænger han til sine hauger kan bruge og have fornøden, som hannem i rette tid skal blive udvist, fri og uden betaling.

3. Er Morten Nielsen og tilladt at må og skal nyde fri græs til 2 køer i Koehaugen, og i fælleds skoven græs til 2 bæster, hvor til han årlig skal bekomme 4 læs hø og 4 læs foder til hjælp, at holde det med om vinteren, dog at gødningen deraf til gårdens jord henføres, her imod skal Morten Nielsen være forpligtet årlig til 1. maj, at betale det sædvanlige landgilde mel: 43 tdr. 6 skp. å tdr. 9 m. Danske. Skulle herskabet og i tiden ville afskaffe eller nedlægge bemeldte mølle og grund til anden deres brug og nytte, bliver Morten Nielsen pligtig, at lade sig det befale, og efter et fjerding års opsigelse, uvægerlig at afstå fæste rettighed til møllen, og derfra bortflytte, når hannem derimod de nu til fæste betalte 280 rdl. igen gives og betales.

Dateret den 17. maj 1731.

Moderen Maren Madsdatter, der afstod møllen til sønnen Morten Nielsen, var med herskabets tilladelse „*Formedelst den mig af Gud paalagte Legemssvaghed, haver befunden mig i den stand, at jeg ej selv har tjent mig ved at forestaa den mig og min salig mand Niels Mortensen, og mig i hans levende live beboede mølle Frederiksgave mølle kaldet, efter hans død*”.

Tingbogen 16. okt. 1733: Morten Nielsen af Frederiksgave mølle. Jens Rasmussen af Nymark i Hårslev sogn, fremførte og tilkende gav, at Morten Nielsen, haver fornøjet og betalt ham alt hva hans hustru Anne Nielsdatter, arveligen var tilfalden efter hendes forældre, som boede i Frederiksgave mølle, afgangne Niels Mortensen og Maren Madsdatter, det være sig udi penge, sølv eller guld, eller i hvad navn det nævnes eller haves kan, så han herefter på sin hustrus vegne ingen videre arv haver at pretendere efter hendes forældre efter denne dag i nogen måder.

I 1741 brændte Frederiksgave borgegård. Om denne ildebrand fortælles, der på egnen (1842), at majoren kom kørende fra Odense af om natten og så det brændte på vejen; men hans frue havde nær indebrændt, hvis ikke Morten Møller, i Store Mølle, havde revet hende ud af sengen.

Ekstraskat 1744: Frederiksgave mølle. Morten Nielsen, 12 rdl., og for 1 karl og 1 pige: 5 rdl.

Ifølge ekstraskatten af 1744, anføres folkeholdet på Frederiksgave:

Hr. Major Devitz, 400 rdl.	Sr. Niels Basse, forpagter og Ridefoged, 120 rdl.
1 kok, 2 rdl.	Frederiksgave Ladegård:
1 gartner, 2 rdl.	1 skriverkarl 1 rdl.
2 tjenere, 4 rdl.	1 skriverdreng, uden løn
1 skytte, 2 rdl.	1 ladefoged, 1 rdl.
1 jæger, 2 rdl.,	1 bødker, 1 rdl.
1 jæger-dreng, 2 rdl.	1 ko-hyrde, 1 rdl.
1 kudsk, 2 rdl.	1 husholderske, 1 rdl.
1 staldkarl, 2 rdl.	1 stuepige, 1 rdl.
1 husholderske, 2 rdl.	1 kokkepige, 1 rdl.
2 fruer-piger, 4 rdl.	2 mejersker, 2 rdl.
1 stuepige, 2 rdl.	8 malkepiger, 8 rdl.
1 kokkepige, 2 rdl.	1 Carosse
1 brøggerpige, 2 rdl.	Nok 2 karle til stutriet
1 Carosse	

Contrakt læst inden retten d. 12. august 1746: Lod Hans Nielsen, boende i Blangstrup, til sig kalde samtlige sine børn, der alle var myndige: Niels Hansen, ugift, værende hjemme hos faderen, Christen Hansen, boende i Aborg, Maren Hansdatter, boende i Gamtofte, har til ægte Lars Nielsen Støvle, Anna Hansdatter, boende i Blangstrup, gift med Jens Nielsen, Johanne Hansdatter, boende i Barløse, gift med Claus Pedersen. Endvidere har Hans Nielsen, haft en datter Karen Hansdatter, der har været gift med mølleren Morten Nielsen i Frederiksgave mølle, men er for nogle år siden ved døden afgangne, og efterladt sig en søn Niels Mortensen, 12 år.

1. juli 1746: Morten Nielsen, møller i Frederiksgave mølle, lod lyse til skifte efter afgangne Hans Sørensen i Køstrup mølle.

18. aug. 1747: Læst Morten Nielsen i Frederiksgave mølle, hans afkaldskvittering for arv efter hans svigermor Maren Pedersdatter, udgivet til Niels Jørgensen i Fyllested mølle, den 1. juni 1745. Så og læses Morten Nielsens afkald udgivet til Niels Jørgensen, 10. juni 1747 for arv efter hustruens søster Anne Margrethe Jørgensdatter, forhen boende i Fyllested mølle, på 90 rdl. Morten Nielsen, møller, var født den 10. nov. 1709 i Frederiksgave mølle, som søn af Niels Mortensen, møller, og hustru Maren Madsdatter. Gift 1. g. med Karen Hansdatter, datter af Hans Nielsen i Blangstrup, Turup sogn. Der fra 1731 også var ejer af Sjødgården i Gamtofte sogn. Gift 2. g. med Kirstina Maria Jørgensdatter, født 8. aug. 1717 i Fyllested mølle, Brenderup sogn, datter af Jørgen Offersen, møller, og Maren Pedersdatter.

Kærsgårds skifteprotokol, den 28. aug. 1732, efter afgangne salig Jørgen Offersen, møller i Fyllested mølle. Enken var Maren Pedersdatter. Deres 3 børn: Peder Jørgensen, 12 år, Dorthe Kirstine Jørgensdatter, 15 år, Dette er en fejlskrivning for Kirstina Maria Jørgensdatter, der blev gift med Morten Nielsen, møller i Frederiksgave mølle. Anne Margrethe Jørgensdatter, 11 år. Enkens laugværge var Mons. Niels Munch af Skovs-Højrup. Børnenes farbrødre var: Iver Offersen fra Tommerup, Niels Offersen af Asperup, og Anders Offersen i Falen (Søllested sogn) som ej efter skrivelse var mødt.

Ialt blev til arv: 1200 rdl. Enken fik det halve: 600 rdl. Sønnen: 300 rdl. og døtrene hver 150 rdl., som moderen af kærlighed til dem afstod 100 rdl. til deling, så døtrene hver fik 197 rdl. samt hver en seng så god som 16 rdl. og en kiste til 3 rdl.

Det er meget sandsynligt, at Jørgen Offersen, møller i Fyllested mølle, stammede fra Faldengård i Søllested sogn, da også broderen Anders Offersen i 1732 var boende der. De 4 brødre har så været sønner af Offer Nielsen i Falden, som nævnes på gården i sidste halvdel af 1600-tallet. Så møllerfamilierne i Frederiksgave og Fyllested, har uden tvivl kendt hinanden længere tilbage i tiden.

Enken Maren Pedersdatter, blev gift 2. gang med Jens Juel, der fik fæstebrev den 16. okt. 1732 på Fyllested mølle, efter Jørgen Offersen, Kærsgård fæsteprotokol.

Niels Jørgensen, født i Stubberup, fæstede Fyllested mølle den 16. marts 1745, efter Jens Juel, der var død. Kærsgård.

Frederiksgave jordebog 1748: Frederiksgave mølle. Morten Nielsen, med årlig afgift: 43 tdr. 6 skp. mel, er 9 m. pr. tønde.

29. maj 1749: Personer i Assens og Hindsgavl amter, der godvillig har ladet sig „Subscribere“ til det oprettede tugt og manufactur Huus udi Odense : Morten Nielsen, Frederiksgave mølle, gav 48 sk. til det gode formål.

Morten Nielsen, møller i Frederiksgave mølle, får d. 21. nov. 1753 skøde af Niels Basse på Hindsgavl, på en gård i Voldtofte, beboet af Niels Dideriksen, htk. 6-3-3-1. Købesum: 500 rdl. Sælgeren havde selv skøde på gården dat. 28/10 1740. Niels Basse, havde været ridefoged på Frederiksgave til ca. 1745.

Den 27. nov. 1753, skøder Andreas von Bergen, landsdommer udi Fyn og Langeland, til Morten Nielsen i Frederiksgave mølle, en gård i Sarup by, Hårby sogn, som Søren Jensen, beboer, htk. 4-3-1-0.

Rentekammeret: Nr. 2215.242: Betænkninger angående vand- og vejmøller i Danmark. 1761: „Friderichsgave under Hovedgaards Taxten beregnet: Sønderbye Sogn. Friderichsgave Mølle. Gammel Taxt: 28 Tdr. 2 Skp. Nye Taxt: 14 Tdr. Haver een Mølle sorterende under Hoved-Gaards Taxt af 14 tdr. mølle Skylds Hartkorn, der forretter Gaardens, og eendel af godsets maalning, naer dend haver Vand nok; og een liden Vand-Mølle med eet Hjul, bygged udi een af Hov-Lykkerne Stampe-Marken kalded, som bruges af Assens feldberedere, begge udi Synderbye Sogn beliggende.

Fynbo Landsting: Stampemøllen under Frederiksgave, skødes til Friderich Wilhelm Otte, den 4. okt. 1765. For brug af Stampemøllen betaler feldberedere efter kontrakt af 6. feb. 1747, på 20 år til majdag årlig: 18 rdl. Marken indenfor Stampemøllen, også kaldt „Lille Mølle“, kaldes 1768 for: „Stampemarken:“

I skødet af 4/10 1765, medfulgte også Store Mølle, fæstet af Morten Nielsen, med årlig afgift 43 tdr. 6 skp. mel, eller 9 m. pr. tdr. er: 65 rdl. 3 m. 12 sk.

Den 18. juli 1767: Skøde fra Christian Rantzau, Brahesborg, til Morten Nielsen i Frederiksgave mølle, på: Stampe Mølle Maal paa Lundager mark, med derved liggende morrads, og paa den stødende grund, hvor der forhen har stået en stampemølle. Øster ende 64 favne og 1½ alen, ved den vestre ende, som støder paa stranden er bredden 43 favne 2½ alen, ved norden side er længden 72 favne ½ alen, og ved sønden side er længden 55 favne 3 kvarter. Købesum: 220 rdl. Her må i dette tilfælde være tale om en stampemølle beliggende ved stranden nord for Assens.

Der byggedes allerede før 1600 en del stampe- og valkemøller til behandling af hjemmevævet uld.

Den 11. dec. 1767, køber Morten Nielsen, møller, Strandmøllen ved Assens, og flytter der til. Det var samme år, som han blev sat ud af Frederiksgave vandmølle, som samtidig blev flyttet til sin nuværende plads med underfaldshjul, imod den gamles overfaldshjul. En klar forringelse af forholdene, der sikkert har medvirket til møllerens utilfredshed. Her fra Assens indleder han en retssag, der føres på herredstinget i Hjerup.

Morten Nielsen, i Strandmøllen i Assens, tidligere fæster af Frederiksgave mølle, havde en bror Mads Nielsen, der blev ejer af Køstrup vandmølle i Brenderup sogn.

I 1766 tjente den senere fæstemøller Espen Rasmussen, allerede i Frederiksgave mølle som møllersvend.

10. juni 1768: Morten møller i Strandmøllen, har anlagt sag mod Hofagent Niels Ryberg, Frederiksgave. Flere vidner stævnes, bl.a. Mads Pedersen og Anders Madsen i Høed, Rasmus Larsen i Ebberup og Niels Hansen i Voldtofte, forvalter Bagger, Brahesborg, pastor Wederking i Sønderby, pastor Lacoppidan i Søby, Mule på Skovgårde og provst Seidelin i Gamtofte. Sagen drejer sig om nedlæggelse af Frederiksgave mølle, og Morten Nielsen, har klaget, at hans fæste ikke var bleven ham udbetalt, men herredsfoged Læsøe, der også var inspektør på Frederiksgave, påstod, at pengene - 280 rdl. - flere gange var blevet ham tilbudt, men han havde nægtet at modtage dem. Møllerens prokurator, Bagger, påstod, at mølleren burde have modtaget sin erstatning og have genvundet sit fæste, inden de sønderbrød hans malekarm og udskar hans mølledam, og førend han derpå er tvungen fra møllen, foruden at tale på nærværende tid om, at Sr. Morten møller aldrig kunne have været bleven opsagt, og mindre betage ham møllen og hans levebrød, før det ved endelig dom er blevet afgjort, om en så gammel ældgammel mølle, måtte have bleven nedlagt, da samme er ikke for agent Ryberg, alene, men for Hs. Mayts. undersætter. Agenten ejer vel værket, men brugt ejes af kongens undersætter, og må ikke nedlægges til nogen hovedgårds forbedring. Der kræves udmeldt synsmænd til at taxere Frederiksgave mølle, nemlig: Søren Knudsen, Turup, Clemens Pedersen af Lundager, Hans møller i Hårby og Carsten snedker ved Brahesborg.

1. juli 1768: Vidner erklærer, at Morten møller selv for 6 å 7 år siden har forfærdiget møllekarmen af tømmer, som blev hentet i hans egen skov. Han havde lidt efter lidt fornyet og forbedret meget af møllen, og indlagt nye møllesten, der var skånske sten efter Hans møllers udsagn, og han havde været møller i 8 år, og møllersvend i 20 år (vistnok i Trente mølle).

Juli 1768: På agent Rybergs vegne mødte forvalter Fridsted, Frederiksgave, og inspektør samme sted Cancelliassessor Læsøe (der også er herredsfoged). Terkel Rasmussen af Snave, blev spurgt, 1. om det ikke var ham bekendt, at Frederiksgave mølledam er vorden udgravet og møllevandet spildt sidste vinter i den tid, da beboerne og møllegæsterne allermest behøvede deres korn malet til brød og deres underholdning, og om vidnet ved, hvorledes blev omgået med denne ulovlige udgravning, og om ikke Morten møller protesterede mod, at de rørte hans møllevand, og da de overvældede ham med vold. Vidnet svarede: Det var lige efter Nytår, at vandet blev udgravet og spildt, og hørte, det var imod Morten møllers vilje, og at han sagde, at gjorde de vold, skulle de betale deres voldsbøder. Vidnet så, at assessor Læsøe og forvalter Fristed var til stede ved udgravningen efter ordinerings af Læsøe, og Fristed.-

2.- om vidnet ved, på hvis foranstaltning den udgravning skete, da vandet blev spildt, så kværnene blev stående af mangel på vand. Svar: Da vidnet fra udgravningsstedet kom tilbage til møllehuset, så han, at kværnene begyndte at stå, og snart stod de ganske stille, og siden har der ikke været malet korn på den mølle.

3.- om der ikke samme tid var korn på kværnene. Svar:

Som 4.- om ikke Morten møller, begærede af de tilstedeværende på Rybergs vegne, at de skulle indeholde med udgravningen eller i mangel deraf dog forbarne sig over de folks korn, der var på mølleværket, at samme måtte blive afmalet, men om det ikke blev nægtet og ingenlunde ville regeres på af Morten møllers vemodige fremstilling og protest. Svar: Vidnet vidste ikke .

5.- om ikke Morten møller, da dette var sket, måtte lade møllegæsterne tage deres korn mere eller mindre formalet for at bringe det til andre møller. Svar: Vidnet havde selv haft korn på møllen, som han måtte føre uformalet bort. Provsten i Gamtofte, havde korn på den ene kværn, og Niels Gregersen i Snave, havde korn på den anden. Vidnet svarede, at han var 48 år, og havde kendt møllen i 26 år, og havde i 15 år ladet sit korn male der, af byg og rug 17 tønder, og hans hartkorn er 2-1½-0-0. Da Morten Møller i sit fæstebrev af 17. maj 1731 har fæstet møllen, og den da står anført for 14 tdr. htk., og Morten møller aldrig har haft denne hartkorns grund til brug, så spørges vidnet, om ikke Morten møller udelukkende har været henvist til de andre poster i fæstebrevet. Svar: at han ikke vidste, Morten møller havde haft anden grund til brug, end de små hauger, som er nævnt i fæstebrevet.

Vidnet havde hørt, at der i forrige tider skal have været langt større mølledam, end det har været, som nu er blevet udgravet, og en stor del af forrige mølledam er nu henlagt til engbund og indavles til herskabets hovedgård, men ej til møllen, og efter vidnets gisning og skønsomhed kan nu på den grund vel avles 80-100 læs hø årlig.

Forvalter Bagger, Brahesborg (møllerens prokurator) spurgte vidnet, om ikke Morten møller har beboet møllen, indtil han ved majdags tider (1767) blev ulovlig udsat derfra, og om ikke møllehuset og møllegården endnu står der med vandhjul og mølleværk, undtagen møllekarmen og møllestene, som af herskabet er borttaget til anden dets brug og nytte sidste vinter. Niels Gregersen, af Snave, vandt, at han havde korn i møllen, og på den ene kværn, og med det uformalede korn måtte han køre til en anden mølle en halv mil omtrent fra Frederiksgave mølle, og længere fra hans hjem. Jørgen Pedersen tjenende provst Seidelin i Gamtofte, havde været på møllen da vandet blev lukket ud. Provsten havde korn på 2 kværne. Hans husbond havde i alt 11 tønder i møllen, hvoraf vidnet kørte 3 tønder til Assens mølle.

Hans Christian i Dreslette, vidnede, at Fridsted og ladefogden hjalp de 4-5 hovfolk at afbrække malekarmen, som var af frisk og godt tømmer, og der var gode jernsøm og speger deri, som alle blev kastet op på broen. Vidnet blev spurgt, om Morten møller, ej den dag var til stede, men at hans kone stod med gråden i øjnene og beklagede sig over den ulovlige færd, og at de ubarmhjertige endog tog tømmerværket, som hendes mand selv havde kørt hjem fra sin egen skov, eller havde købt andre steder, og at konen var meget utålmodig, så de havde møje med at bringe hende til rolighed.

Et par tjenestekarle fra Brydegård, var på tærskearbejde på Frederiksgave, da de fik ordre til at hjælpe med at udtage møllekarmen. Da de kom til møllen, var der en tysk tømmermand, en møllersvend og en muremester til stede. De brød så den forreste karms sten ud, og de blev ført op til den anden mølle, og blev indstillet i møllen.

5. aug. 1768: Peder Pedersen i Sønderby, 80 år gl., havde kendt mølle og damsted fra sin ungdom og sagde, at Smededammet for mange år siden har lagt til Frederiksgave mølledam, og løb i mølledammen, og der stod græs og buske i samme såkaldte Smededam, og det blev afgravet i salig Dewitz tid. Da Smededammens vand var afgravet, kunne der på dets grund avles årlig 100 læs hø. Høet blev kørt til Frederiksgave til herskabets nytte. Forklarede videre, at når der havde været frost eller tørt vejrlig, var folk kommet langvejs fra, at have været ved andre møller uden der at have kunnet få deres korn malet, og de var da altid blevet hjulpet på Frederiksgave mølle. Og når de havde været flere steder, og havde brugt det foder, de havde med til sig selv eller hestene, havde de i Frederiksgave mølle fået foder til hestene og mad og drikke til sig selv, og der var aldrig taget større

betaling end efter kongens takst. På spørgsmål om ikke Frederiksgave mølle af arilds tid har været en gammel herreds- og landgildemølle, som af herredsbønderne skal være bleven istandsat, da den var bleven ruineret i krigens tid af svenskerne ifølge gamle troværdige folks beretning, svarede vidnet, at sådan havde han hørt af gamle folk. At Morten møller, havde meget forbedret møllen, var sikkert nok, og at det havde været til stor gavn, at Smededammens vand havde forblevet til møllens brug. Møllen er beliggende i Frederiksgave indhegnede enemærke og ligger tæt på Frederiksgave hovedgård. Siden Smededammens vand var borttaget, havde der undertiden været mangel på vand til møllen. Mads Pedersen Stougaard af Høed, vandt herudover, at der var kommet mænd, som havde forgæves været ved 7-8 møller, og de fik malet i Frederiksgave mølle. Vidnet havde været med at rydde Smededammen, og det havde været til gavn for møllen, om Smededammens vand havde vedblevet at løbe i mølledammen. Møllen var meget forfalden, da Morten møller (eller hans fader) fik den i fæste, og den var tid efter anden af Morten blevet forbedret. Smededammen blev udgravet, før Morten fik møllen i fæste.

19. aug. 1768: Rasmus Laursen af Ebberup, vandt, at han ved majdags tid hørte forvalter Fridsted sige til Morten møller, at han efter herskabets ordre skulle straks flytte ud, da møllen var lejet ud til en anden mand, hvis tøj skulle ind.- Mølleren bad, og konen græd og bad om de måtte blive til Pinse, men fik kun udsættelse til tirsdag. Det var en muremester, der skulle flytte ind. Læsø lagde nogle penge på bordet og sagde, at det var Morten møllers fæste, men Morten ville ikke tage imod dem, fordi han frygtede, at hans gods så ville blive smidt ud af huset, men han sagde, at på tirsdag, når han havde flyttet sit gods, så ville han komme til Læsø og hente penge.

2. sep. 1768: Peder Nielsen af Flenstoft og Jørgen Jørgensen fra Brydegård, vandt, at de sidste forår før Påske, men efter at mølledammen var udskåret, var de af Morten møller sendt til forvalter Fridsted, Frederiksgave, for at begære, at det foder, som han tilkom fra gården at skulle have, eller noget deraf, måtte blive ham leveret, siden han trængte derfor til sine kreaturer. Fridsted sagde, at han kunne ikke få tærsket stærkere eller mere, end deres egne kreaturer kunne æde, han havde ingen ordre fået fra sit herskab om at udlevere foder til Morten møller.

16. sep. 1768: Hans Enevoldsen og Jakob Mortensen, begge af Sønderby, vandt, at de var kaldt til Frederiksgave til Læsø, og sammen med ham og forvalter Fridsted, gik ned til Frederiksgave mølle. Lidt efter kom Morten møller hjem, og der blev sagt, at det var herskabets ordre, at han straks skulle flytte ud af møllen (det var 14. maj). Morten og hans hustru bad, om de dog ikke måtte blive så længe, til de kunne få flyttet, og bad, at deres tøj dog ikke skulle sættes ud til fals for andre, nu var det mod helligdag. Men Fridsted slog ud med hånden mod Morten møller og sagde, at han skulle ud straks med det onde eller det gode, og Læsø sagde det samme i sin egenskab af rettens medlem.

Fridsted sagde til Morten: *„Der ser I eders efterkommer, som straks skal indrykke i møllen igen“*, idet at herskabets materialvogn kom kørende med flyttegods og holdt uden for døren, og om ikke samme flyttegods straks blev afført og indsat i møllerværelserne, hvor Morten møllers tøj var, som igen blev udflyttet. Derefter sagde Morten møller: *„Herre Gud, nu ser jeg nok, at magten skal gælde for retten. Betænk dog, hvorledes de har handlet med at i stykker slå min møllekarm, borttage mine gode møllesten, som jeg selv har betalt, og nu til slutning vil gøre mig, med kone og børn husvilde“*, bedende endnu for Guds skyld, at Læsø dog endnu ville forunde ham nogle dage, men assessor Læsø nægtede. Det endte dog med, at Morten fik frist indtil tirsdag.

Under retsmødet i dag blev Læsø og Fridsted ved at tale med og lod ikke forsvareren Bagger få ro til at høre vidnernes svar, så han måtte bede dommeren pålægge Læsø ikke at tale et eneste ord til vidnerne, så længe disse var under Baggers eksamination.

Morten møller, havde også bedt om at måtte bebo møllen i leje, siden den alligevel skulle lejes ud, men heller ikke det måtte han.- Ved en samling i møllen havde Læsø fremlagt i bancosedler 236 rdl. 1 m. 8 sk., hvilke penge han sagde var Morten møllers fæste, efter at sidste års afgift var trukket fra (den hele sum).

30. sep. 1768: Niels Rybergs opsigelse til Morten møller, skal være dateret 30. sep. 1767, med en påskrift dateret 12. marts 1768. Morten møllers sagfører, prokurist Bagger fra Odense, ville bede sættestemmeren, birkedommer Holm, Rønnemosegård, at observere det fremlagte dokument, måtte

iagttages.

1. at påskrift derpå ikke er tegnet af mændene selv,
2. at datum er maculeret,

3. at det findes så meget beklippet med blik m.m. Niels Mortensen, halvsøskendebarn til Morten Nielsen, møller, forklarede, at den 22. april 1767 var han af Niels Ryberg, hendsendt til Morten møller, for at spørge, om han ville besidde Frederiksgave mølle med underfaldende vand, men han svarede, at han helst ville bebo møllen, som den var, og på samme vilkår, som der stod i hans fæstebrev.

Amtmand over Assens og Hindsgavl amter Hans Simonsen på Erholm, skriver den 21. nov. 1767: Hvad indbyggerne i Søby og der omkring har forestillet og andraget i anledning af den forandring, som ejeren af Frederiksgave gods skal have i værksat med at nedlægge den samme steds af alders tid vårne, og for menige mand højst uomgængelige mølle, sligt ville være, da jeg ikke tror, at sådan forandring om den og kunne synes at være tilladelig, ville være ejeren så meget til gavn, som menige mand til skade.

30. jan. 1768: Fra Rentekammeret gives svar til Hans Simonsen, Erholm: „Foruden de os ved ærede skrivelse af 21. nov. 1767 tilstillede besværing over Frederiksgave mølles nedlæggelse, er, såvel fra adskillige af Assens amts beboere, som og fra fæsteren af møllen, indkomne ansøgninger om sammes conferation. I hvorvel nu denne mølles vedligeholdelse efter de andragne omstændigheder kunne være højst fornøden for almuen, finder man ikke, da hverken loven, eller nogen anden speciel anordning forbyder en mølle ejer, enten at forandre sit møllebrug fra et til andet, eller aldeles at afskaffe samme, at det kan formenes agent Ryberg, efter eget forgodtbefindende, at nedlægge berørte ham tilhørende mølle, eller påbyrdes ham, som stridende imod møllerrettigheds natur, der ikke er en byrde, men at beneficium for ejeren, hvorpå enhver kan renuncere at vedligeholde en mølle, hvortil ingen møllegæster er henlagt, så meget mere som Frederiksgaves enemærker vorder indrettet en anden vandmølle, som når der forhen forne mølle nedlægges, på samme tid skal kunne besørge dens sædvanlige hafde maling.

Frederiksgave fæsteregister: Hans Jørgensen, født i Brydegård, fæster det gamle „Bryggers Hus" ved Slotsmøllen, dat. 31. juli 1773.

Niels Kjarbye, skriver om retsagen i „Det bare vand" 1958, at Frederiksgave mølle, var en ældgammel landgilde- og herredsmølle, ruineret i svenskekrigen, men sat i stand af herredsbønderne, thi nok ejede Frederiksgave herskab møllen og værket, men møllen var nødvendig for kongens undersætter, og det var det vigtigste. Men så hændte det, at Dewitz på Frederiksgave fandt på at aflede vandet fra Smededammen, som blev til en eng, hvor han kunne hente 100 læs hø hver sommer - til gavn for hans stude, men til stor skade for møllen, hvis dam nu kun blev den nærmest møllen liggende dybeste del af Smededammen. Og den tid kom, da den gamle mølle, som alle havde stølet på, måtte afvise møllegæster på grund af vandmangel. Men endnu var det dog en god forretning at være møller her, det vidste i hvert fald dens fæster Morten møller. April 1767, kort tid efter, at hofagent Niels Ryberg, havde overtaget Frederiksgave, lod han spørge mølleren, om han ville fortsætte som fæster af møllen, hvis denne herefter skulle drives ved underfaldende vand. Morten svarede forsigtigt, at han helst ville beholde møllen, som den var, og på samme vilkår som angivet i hans fæstebrev. Ved skrivelse af 30. sep. 1767 (med påskrift af 12/3 1768) blev Morten sagt ud af sit fæste, fordi møllen skulle nedlægges. Lige efter Nytår 1768, da der var fuld gang i alle kværne, og vogne med møllegæster holdt ventende, kom forvalteren fra Frederiksgave, ledsaget af herredsfogeden. De medførte et par hovkarle, der gennemgravede vejen, lukkede vandet ud af dammen, sønderbrød den af Morten indsatte ny egetræs malekarm og brød kværnstenene ud. Således forsvandt Frederiksgave mølledam, hvis plads antydes af en lille lavning.

Men selv om Frederiksgave gamle vandmølle blev nedlagt i 1767, hvor den formentlig endnu har ligget nær borgbanken på Slots Alle, er den dog ret hurtigt blevet genopført et lille stykke østligere, nemlig på nuværende Slots Alle nr. 26. Man har alligevel ikke kunnet undvære Frederiksgave Slotsmølle. Morten Nielsen selv døde i 1786, og hans velbevarede gravsten kan

endnu ses i Assens kirke, hvor han ligger begravet.

Den næste møller i Frederiksgave mølle, blev Espen Rasmussen, møller. Han var født 1737 i Brydegård, Dreslette sogn, søn af gmd. Rasmus Espensen og Maren Larsdatter, boende i gård matr. nr. 9a. Han blev begr. 26. marts 1771 i Dreslette. Gift 23. feb. 1770 med Cathrine Elisabeth Jochumsdatter Buch i Sønderby kirke. Hun døde i 1797, skifte 11. april, Frederiksgave skifteprotokol.

Frederiksgave skifteprotokol 1755-1796: Skifte efter afgangne Espen Rasmussen i Frederiksgave mølle. Anno 1771, d. 14. august, som beboede Frederiksgave gamle møllehus, til skifte og deling mellem enken Chatarina Elisabeth, og hendes ved den afdøde avlede datter Maren Espensdatter. Enkens laugværge var Christian Jørgensen af Brydegård, og på datterens vegne, som er 1 år gl. mødte afdødes broder Laurs Rasmussen, ungarl tjenende i Brydegård, så og den afdødes farbroder Simon Espensen, gmd. på Helnæs.

Registrering af boet: 1 gl. læder kofte 2 m., 1 ulden dito 4 sk., 1 fyrre himmel sengested 1 rdl., 4 stk. blåternede sengeomhæng og en kappe, 1 blå klædes kjortel 4 sk., 1 dito kofte 3 sk., 1 Kalemankes brystdug 5 sk., 1 flonels trøje med 18 stk. sølvknapper 2 m. 2 sk., 1 par læder bukser 2 sk., 1 vadmelstrøje 8 sk., 1 rød rejseslag 2 m. 8 sk., 1 rød hue 1 m. 4 sk. 1 par sko med metalspænder 1 m. 8 sk., 1 par støvler 1 m. 8 sk., 2 par uldne strømper 2 m., 1 hat 1 m. 8 sk., 4 skjorter 4 m.

Boets indtægt: 408 rdl. 1 m. 6 sk.

Begravelsen kostede: 10 rdl. 1 m. 8 sk.

Boets gæld: 29 rdl. 5 m. 8 sk.

Til deling imellem enken og hendes barn blev: 378 rdl. 1 m. 14 sk. Enken skulle have det halve: 189 rdl. 0 m. 15 sk. Ligeså datteren. Forvalteren på Frederiksgave var Fridsted.

Claus Hansen, blev møller fra ca. 1771, efter Espen Rasmussens død.

I folketællingen 1787, var Frederiksgave mølle beboet af Claus møller, 59 år gl., forpagter af Slottets mølle. Hedevig Rann, hans kone, 44 år, begge i 1. ægteskab.

Kopibog: 8. feb. 1793, brev til Rentekammeret, at Conferentz Raad Niels Ryberg, er villig, at betale af det i Frederiksgave mølle, samme år, indrettede grynværk årlig 16 rdl., og derpå at indløse kongelig allernådigste bevilling. Han fik derefter bevilling på et „Grube- og Perlegryns-Værk i Friderichsgave Mølle“.

Grubben eller skallekværnen, brugtes til afskalning af korn til gryn. Også kaldet pillekværnen, kunne drejes med stor fart, i periferien op til 150 km i timen. Grubben var fremstillet af sandsten. Stenens store hastighed bevirkede, at den kunne sprænges, og derfor ofte anbragt i en kasse under kværnloftet.

I Odense amt fandtes der i året 1802: 78 vandmøller, 14 stubmøller, 4 Hollandske møller, ialt: 96 møller.

Frederiksgave jordebog af 1798: Frederiksgave mølle: Claus Hansen, svarer årlig: 300 rdl.

Folketælling 1801: Frederiksgave mølle. Claus Hansen, 62 år, møller ved hovedgårdens mølle. Charlotte Hedevig Rann, 52 år, hans kone, begge i 1. ægteskab.

Claus Hendrich Clausen, 33 år, ugift, møllersvend.

Christian Ludvigsen Clausen, 30 år, ugift, møllersvend.

Christen Clausen, 17 år, møllerdreng.

Rasmus Clausen, 14 år,

Gertrud Clausen, 17 år,

Cathrine Clausen, 11 år.

Claus Hansen, møllers hustru Charlotte Hedevig Rann, blev begr. 22. maj 1807, 58 år gl. i Sønderby.

Læst inden retten d. 1. feb. 1805: Da min kære fader Claus Hansen, i dag ved skøde har solgt alt hans i Frederiksgave mølle, havende og ejendes ind- og udbo af hvad navn nævnes kan til min

broder Claus Clausen, møller, nu forpagter af Frederiksgave mølle, imod at han eller arvinger giver mine gamle forældre så længe de lever nødvendig ophold, og jeg desuden fuldkommen er fyldestgjort og fornøjet for al fædrene og mødrene arv efter mine kære forældre Claus Hansen og Charlotte Hedeveg.

Dat. Frederiksgave mølle, 16. april 1804. Christian Møller.

Ligeledes afkald fra en mindreårig broder Christen Møller, med kurator, dat. 16/4 1804. Og broder Rasmus Møller, d. 16/4 1804. ifølge Svanninge kirkebog, blev Claus Clausen, møller, Frederiksgave mølle, den 11. feb. 1803 viet til Mette Pedersdatter, fra Grubbe mølle. Claus Clausen, døde 27. feb. 1832, 66 år gl. i Frederiksgave mølle. Broderen Christian Clausen, møllersvend, døde ugift i møllen 12. dec. 1816, 44 år gl.

Fyns Stiftstidende: Mandagen d. 27. feb. 1832 døde efter 4 dages sygeleje, følgen af et apoplektisk tilfælde min mand C. Clausen, i sit 66 år; efter 28 års lykkeligt ægteskab. 2 sønner og 2 døtre sørge med mig. Frederiksgave mølle. M. Clausen, f. Petersen.

Fyns Stiftstidende: Den 13. dec. 1823, blev det bekendtgjort, at Frederiksgave og Flenstofte hovedgårdes avling, samt de tvende ved Frederiksgave værende vandmøller opbudt til bortforpagtning ved auktion, der skulle afholdes den 2. feb. 1824 kl. 11 slet på Frederiksgave hovedgård. Møllerne bortforpagtes i 9 år, nemlig fra 1. maj 1824 til 1. maj 1833. Frederiksgaves 2 vandmøller, nemlig den såkaldte Slotsmølle og såkaldte Stampemølle; hvilke, foruden korn- og melmaling, tidligere indrettede med Grubbe- og Grynværk; har mølleskylds hartkorn 14 Tdr.; med disse møller følger, foruden de ved dem værende redskaber, den ved Slotsmøllen liggende Kjøkken- og Frugthauge og det norden for liggende vænge. Disse ejendomme hører iøvrigt ustrideligen til de fortrinligste i landet, dels med hensyn til bygningernes bekvemme, særdeles nyttige og sjældne Indretninger, og del til deres gode og velopdyrkede jorder.

Båg herreds brandtaksation: 26. feb. 1806. Sønderby sogn, Frederiksgave Store Vandmølle, hr. agent Ryberg tilhørende. Beboes af forpagter Claus Clausen.

A. Stuehuset øster og vester med enderne, 7 fag, 4 alen højt, 15 alen vidt, opmuret af brændte sten og dels egebindingsværk under, fyrrer overtømmer, stråtag med tegl i tagskægget, hvorudi er indrettet under til 1 gæstekammer, 1 gæstestue, dagligstue, forstue, køkken og 2 spisekamre, samt 1 sengekammer, oven over til 4 små kamre alt med fjælleloft over, deraf 5 værelser med fjælleloft, køkken, forstue og dagligstue med brændte stengulve, 10 fag engelske vinduer, 7 fag blyvinduer dels med jernbeslag, 15 døre med fornødne jernhængsler og klinker, dels ordinære låse, hvoraf de 3 er med hollandske beslag, 2 skorstene af brændte sten. Tax. for 700 rdl.

B. Et hus til møllehus udi østen ende af stuehuset 5 fag, foruden 2 fag, som er indklæd over vandhjulet med fyrrerfjælle og egebindingsværk, 6 alen høj, 15 alen vidt, grundmuret bygning med fjællebeklædning på gavlen i øster ende, stråtag, derudi 1 blyvindue med jernbeslag, 3 døre med fornødne jernhængsler og klinker, hvorudi er indrettet til sigte, malt, gryn og rugkværne tilligemed grubbeværk, alt drives med et vandhjul omtrent 7 alen i diameter tilligemed fjælleloft og gulv samt fyrrerbjælker og egepæle i grunden, bygningen blev tax. for: 600 rdl. Maskineriet blev tax. for: 2000 rdl. = 2600 rdl.

C. Et hus øster og vester med enderne til sønden side af stuehuset, 14 fag, 3½alen høj, 10 alen vidt, ege under og fyrrer overtømmer, murede vægge af brændte sten, stråtag, hvorudi er indrettet til bryghus, hestestald, foderlo, fæhus og vognremisse samt brændehus, hvoraf 3 fag er med fjælleloft over. 2 fag blyvinduer med jernbeslag, 7 døre og porte med fornødne jernhængsler og dels klinker og låse, 1 skorsten med bageovn af brændte sten. Tax. for: 370 rdl.

Tilsammen: 3670 rdl.

Er forsvarlig mod ildsfare, og ej før været forsikret. Det anbefalede brandtøj befandtes.

Båg herred. Dokumenter til justitsprotokollen:

1807, mølleren i Frederiksgave mølle, Claus Clausen, møller, var blevet bestjålet af sin

tjenestepige Maren Nielsdatter, af 7 stk. talglys, noget sukker, en urkæde, noget lak samt et nøgle garn. For hvilket hun var blevet arresteret i Assens.

Endvidere blev hun beskyldt for at have bestjålet sin husbonde Claus møller, for 30 rdl., som under lås og lukke var liggende i et chartol, ved at tilliste sig nøglen, som mølleren havde lagt fra sig på et bord i stuen, og desuden af nogle klæder, imedens han var indtrådt i et ved stuen værende kammer. Maren Nielsdatter, der var 12 år gl. og en datter af hmd. Niels Hansen i Høed, benægtede, at have stjålet disse penge.

Båg herreds brandtaksationsprotokol:

Anno 1811 den 4. juli. Sønderby sogn, Frederiksgave Store Vandmølle, Hr. agent Ryberg, tilhørende. Beboes af forpagter Claus Clausen, og under H. nr. 185 indlemmet i landets alm. brandkasse for 3670 rdl., men befandtes nu forbedret til ny taxation.

A. Stuehuset øster og vester med enderne 7 fag, 4 alen højt og 15 alen vidt, opmuret af brændte sten og dels egebindingsværk under, fyrrer overtømmer med tegl i tagskægget og stråtag, hvorudi er indrettet under til 1 gæstekammer, 1 gæstestue, dagligstue, forstue, køkken og 2 spisekamre samt 1 sengekammer, ovenover til 4 små kammere alt med fjælleloft over, deraf de 5 værelser med fjællegulv, køkken, forstue og dagligstue med brændte stengulv, 10 fag engelske vinduer, 7 fag blyvinduer dels med jernbeslag og 15 døre med fornødne jernhængsler og klinker og dels låse, hvoraf de 3 af hollandske låsebeslag, 2 skorstene af brændte sten. Tax. for: 1050 rdl.

B. Et hus til møllehus ved østen ende af stuehuset 5 fag foruden 2 fag, som er indklædt over vandhjulet med fyrrerfjælle og egebindingsværk 6 alen højt og 15 alen vidt, grundmuret, en fjællebeklædt gav i østen ende, stråtag, derudi 1 fag blyvindue med jernbeslag, 3 døre med fornødne jernhængsler og klinker, hvorudi er indrettet til sigte, malt, gryn og rugkværne, tilligemed grubbeværk, alt drives med et vandhjul omtrent 7 alen i diameter tilligemed fjælleloft og gulv, samt fyrrerbjælker og egepæle i grunden, hvoraf bygningen blev tax. for 1000 rdl. Maskineriet blev vurderet for: 4000 rdl. = 5000 rdl.

C. Et hus øster og vester med enderne til sønden side af stuehuset 14 fag, 3½ alen højt, 10 alen vidt, ege- under og fyrrer overtømmer, murede vægge af brændte sten, stråtag, hvorudi er indrettet til bryghus, hestestald, foderlo, fæhus og vognremise samt brændehus, hvoraf de 3 fag er med fjælleloft over. 2 fag blyvinduer med jernbeslag, 7 døre og porte med fornøden jernbeslag, 1 skorsten med bageovn af brændte sten. Tax. for: 560 rdl.

Tilsammen taxeret for: 6610 rdl.

Er forsvarlig mod ildsfare, og før været forsikret som meldt for 3670 rdl. Det anbefalede brandtøj befandtes.

Den 30. april 1813, blev der foretaget en synsforretning af de 2 vandmøller ved Frederiksgave, nemlig: Store- og Lille mølle, for derefter at blive overdraget til mølleren Claus Clausen i leje eller forpagtning. Af retten blev udmeldt 2 synsmænd: Johan Pedersen i Sarup mølle og Jens Jensen i Puge mølle.

Claus Clausens nye forpagtningskontrakt skulle gælde de næste ti år.

I uddrag: Ved Store mølle, var bygningerne i god stand og uden mangel. De 4 kværne i møllen blev alle drevet ved et stort underfalds vandhjul. Møllestenene: Til rugkværnen 1 rinsk løber og 1 skånsk understen, hver 2 alen 1 kvarter bred.

Malkværnen 1 ditto og en ditto, hver to alen to tommer bred. Brækkværnen, en ditto, og en ditto, hver 1½ alen bred.

Grubbekværnen, en pillesten to alen tre tommer bred.

Inventarier: En sigtekiste, en grubbesigte og støvkiste, en stor toldkiste, to sigteduge, to grubbekiedler, to træbaljer, en jernstang, et skieljern, en hammer, et saug, et gammelt sold, et vatterpas. Ligeledes alt i god og brugbar stand.

Derefter begav synsmændene sig til den såkaldte Lille mølle:

En bygning i sønder 9 fag, een etage hvoraf de 2 fag i øster ende er grun mur, og de øvrige syv fag, mur og bindingsværk, alt med stråtag, af denne bygning er de 4 fag i østre ende indrettet til

møllehus, hvori er 2 kværne med alt tilbehør, som drives ved et overfalds vandhjul, de 2 fag i midten er indrettet til gang og møllestald, og de øvrige tre fag i vestre ende til værelser, hvori ildsted og skorsten, samt 3 fag blyvinduer, og fornødne døre med hængsler og klinker. Denne bygning befandt sig tilligemed mølleværket, ligeledes i god og forsvarlig stand.

Møllestenene: Til rugkværnen en rinsk løber og en skånsk understen, hver 2 alen bred, maltkværnen to skånske stene hver 7½ kvarter bred. Inventarium: En sigtedug, ti stykker bikkere, en lang spidsbikker, et spil eller børsen jern, en stålstang, en krudshammer, et toldkop, to toldkister med hængelåse, en grynkiste, to træbaljer, en sigtekiste, en snitbænk, to gamle lange fyrrebænke, et langt fyrrebord med skuffe, et skab med lås og nøgle. Også alt i brugbar stand.

Claus Clausen, møller, fik derefter forpagtningskontrakt fra 1/5 1813 til 1/5 1823 på Frederiksgave 2 vandmøller, for en årlig afgift på 70 tdr. rug, betalt med penge efter et hvert års kapitals taxt, skatterne med undtagelse af mølleskyld, som ejeren har udredt, samt malet uden godtgørelse, hvad til herskabets brug behøves, og 30 tdr. rug i mel til forsendelse til København, hvorimod mølleren har været tilstået nogle Emolumenter

„Efter hvad Cancelliråd Gundorphs skrivelse indeholder, ønsker Claus Clausen, møller fremdeles at beholde forpagtningen, og da han skal være en duelig og ordentlig mand, så ville vel møllebrugerne også være tjent med ham“.

I kontrakten fra 1813 anføres at forpagteren til ildebrændsel for begge møllerne årlig skulle have 50 læs tørv i Frederiksgave tørvemoser, som han for egen regning besørger skåret, stablet og hjemkørt; herforuden udvises forpagteren på roden i gårdens skove årlig 2 favne brænde, om muligt tages hensyn til at være tjenlig træ til mølleknakke og drevstaver. Forpagteren nyder årlig fri græs og foder til 3 køer og 7 får iblandt Frederiksgave gårds kvæg og fåreflokke, og til sine hestes fodring leveres ham årlig 6 læs hø og 6 læs halm, hvert læs til 32 lispund vægt. Gødningen forbeholdes ejeren, undtagen der til møllerens Hauges årlige giødske måtte behøves og findes nødvendig.

Niels Christian Clausen, møller, søn af forgængerens, blev den næste forpagter af Frederiksgave mølle. Han døde 7. juni 1846, 39 år gl. sst. Han skriver selv følgende den 30. aug. 1840: *„Ved kontrakt dateret 18. september 1832 blev min moder som enke overdraget Frederiksgave 2 vandmøller i forpagtning fra 1. maj 1833 til 1. maj 1842, ligesom senere det opførte Stampeværk ved den Store Mølle, er overdraget hende i forpagtning. Min fader havde forud, indtil hans død, og hans fader før ham, disse melmøller i forpagtning; hvilke således i omtrent 70 år have været i min families besiddelse. Jeg er nu 33 år, og har fra min faders død forestået møllens drift for min moder, og da hun som aldrende kone ikke længere uden min hjælp kan bestyre møllerne, så er det hendes ønske, at disse kunne overtages i forpagtning af mig, hvilket ligeså er mit ønske, hvis det kunne ske på sådanne vilkår, at jeg kunne have rimelig udsigt for at ernære mig med en familie ved forpagtningen.*

At Frederiksgave møller i de sildigere år ere gået meget tilbage formedelst opførelsen af flere andre møller her på egnen, er nok som bekendt. Inden søgningen var gået så meget fra møllerne, var forpagtningsafgiften ved en i året 1824 afholdt forpagtningsauktion opdrevet til den højde af 150 tdr. korn, halvt rug og halvt byg, hvilket vistnok er den højeste afgift af nogen mølle her i Fyn med lige søgning og uden jordtilliggende. Min afdøde fader indgik dog derpå fordi han nødigt forlod det sted, hvor han og hans fader før ham havde fået udkommet, men at han før sin død, og at min moder derefter ikke hvert år have kunnet svare denne afgift uden at tære på den kapital, som min moder havde erholdt efter sine forældre, så at vores familie i den tid er gået tilbage, det er sandheden.

At jeg nødigt med min gamle moder og min uforsørgede søster vil forlade det sted, hvor jeg er født og opdragen, og hvor vores familie i så lang en årrække har levet, er såre naturligt, og da min familie stedse såvidt mig bekendt har opfyldt forpagtningsforpligtelserne, så skulle jeg formene, at det høje Collegium ikke ville fortrykke os fra forpagtningen, men ved, at overdrage mig samme fra den tid min moders kontrakt udløber, gunstigt tage hensyn til at vilkårene bliver bekendte, således at en familie kunne have udkommet ved møllerne.

Lige overfor den Store mølle, ligger et Vænge, Skrædderbanken kaldet, som vel hører til Frederiksgave jorder, men ikke til hovmarkerne og altså er udenfor den egentlige drift. Det kan udgøre omtrent 12 tdr. land dyrkbar jord. Hvis dette Vænge måtte overdrages med forpagtningen af møllerne, i det tilfælde jeg får samme, var jeg villig til at svare samme afgift min moder hidtil har svaret, at renoncere på den græsning og fodring, som hidtil har været tilsagt mølleforpagteren (Ifølge kontrakten var der tilstået græsning og fodring hos forpagteren på Frederiksgave til 2 køer samt 2 heste).

Dat. Frederiksgave mølle, d. 30. aug. 1840. Niels Clausen Møller.

I anledning af Niels Clausens ansøgning, meldes bl.a. følgende til Rentekammeret i København, da Staten var blevet ejer af Frederiksgave i 1824. Niels Clausen, er en duelig, flink og påpasselig ung mand, så der med hensyn til hans personlighed ingen betænkelighed kan være ved at overdrage ham forpagtningen. At møllerenkens kontrakt på de 2 melmøller udløber 1. maj 1842. Efter samme svarer hun årlig foruden skatter og offentlige afgifter 75 tdr. rug og 75 tdr. byg. Jord er ikke tillagt møllen, videre end Haugen og den ubetydelige plet, som ligger lige overfor møllebygningerne på hin side vejen, men derimod erholder mølleforpagteren ved hovedgården fri græs og fodring til 2 køer samt til hestefoder 6 læs hø og 10 læs halm. Af Stampeværket, der blev opført, for såvidt muligt at bøde på det afbræk i næringen ved Frederiksgave møller, som opførelsen af 2 vejrmøller i Assens forårsagede, svarer forpagtersken årlig 8 rbd. sølv og 36 m. 24 sk. R (?) (Afgiften skal være: 44 rbd. 24 sk.)

Hvad den nuværende forpagter familie svarer af møllen, er unægtelig en høj afgift, især efter at flere nye opførte møller i omegnen har skilt den ved endel af dens søgning, og at familien virkelig med hensyn til dens formue omstændigheder er gået tilbage, derom er jeg, som er temmelig nøje bekendt med dens forfatning, overbevist. At Madame Clausen eller sønnen på hendes vegne, holder bygninger og værk vel vedlige, er deres velbårenhed bekendt, og da det derfor er særdeles skikkelige og agtværdige folk, må det formentlig interessere godsejeren at familien får forpagtningen.

Dat. Flenstofte den 26. sep. 1840. Forvalter Tornøe.

Indtil omkring 1845, oplyses det af forpagtningskontrakter og synsforretninger for Frederiksgave Store Mølle, at både Store og Lille Mølle, blev forpagtet sammen af beboeren i Store Mølle, fordi Lille Mølle ikke havde beboelse for en møllefamilie, da der bl.a. ikke var have eller jord til møllen. Men at der har boet en møllersvend i Lille mølle, fremgår dog af folketællingen fra 1834:

Frederiksgave, Lille Mølle, Lars Madsen, 32 år, ugift, møller.

Sønderby kirkebog: Ole Sørensen, forpagter af Lille Mølle, blev 31 år gl. gift 20. dec. 1845 med Anne Sørensdatter. Hun døde 3/1 1858, 48 år gl. Gift 2. gang, enkemand, møller i Lille Mølle, 50 år gl. den 11/2 1865 med Sidsel Jeppesdatter, Mosemarken.

Ole Sørensen, døde som møller i Sønderby, den 12/4 1890, 75 år gl. (Niels Chr. Olsen, kunstvæver, født 13/10 1846 på Lille Frederiksgave Mølle, død 3/9 1907 i Assens, søn af forpagter Ole Sørensen og Anne Sørensdatter sst.)

Lærer L.P. Pedersen, Torøhuse, skriver: „Lille Mølle" der var beliggende i lavningen øst for Spinderhuset, lod greven (Wedell, Wedellsborg, købte 1854 Frederiksgave af Staten, og indrettede slottet som en stiftelse for personer af den Wedellske slægt) nedlægge straks efter at han blev ejer, og meningen var hermed at gavne den anden mølle. Men her havde greven forregnet sig, for brugeren af møllen Ole Sørensen, købte en plads ved den anden side af Spinderhuset, hvorpå han lod opføre en vejrmølle, der står den dag i dag under navn af Sønderby mølle.

I løbet af disse år, var der 1852 kommen en næringslov, der gjorde det muligt.

Niels Clausen, møller, fik derefter forpagtningskontrakt på Frederiksgave 2 vandmøller fra 1. maj 1842-1. maj 1852. Endvidere overdraget brugen af Skrædderbanken.

Folketællingen 1845: Frederiksgave mølle.

Niels Christian Clausen, 38 år, ugift, f. i sognet, møller.

Mette Clausen, 68 år, enke, f. Svanninge, hans moder.
Kirstine Elisabeth Nissen, 29 år, f. Helnæs, husjomfru.
Niels Nielsen, 57 år, gift, f. Dreslette, møllersvend.
Hans Larsen, 27 år, f. Dreslette)
Lars Hansen, 24 år, f. Sønderby) ugifte tjenestefolk.
Ane Jørgensdatter, 25 år, f. Helnæs)

Fyns Stiftstidende: „*At min gode, kjærlige Søn, Forpagter af Frederiksgave Mølle, Niels Christian Clausen, efter længere Tids Sygdom, blev mig ved Døden berøvet den 7 ds., i en Alder af 38 Aar, er det tunge Budskab jeg herved meddeler Slægt og Venner. Frederiksgave Mølle den 14. Juni 1846. M. Clausen*”.

Den næste forpagter af Frederiksgave 2 vandmøller blev Hans Henrik Plett, der overtog mølleriet i 1847. Han var født i Hertugdømmet Holsten af fattige skolelærerfolk. Han døde 28. okt. 1887 i Blac Crec Falls, Marathon Co., Visconsin.

Hans hustru Anne Marie Carstensen, døde 30. nov. 1864, 51 år gl. i Frederiksgave mølle.

Fyns Stiftstidende: *Efter Fleres derom gjorte Forespørgsel, skulde jeg herved tillade mig for et æret Publicum i Omegnen, at bekjendtgjøre, at det af mig tilligemed Frederiksgave Møller i Forpagtning havende Stampeværk for i Vinter og i Løbet af Foraaret, samt fremdeles hvert Aar i Stampetiden, uafbrudt bliver fortsat, forsikrende Enhver, som vil forunde mig Arbeide, god Behandling for betroet Stampetøi, samt hurtigst mulig Expedering. Frederiksgave Mølle den 10. Januar 1848. H.H. Plett.*

Lille Mølle ved Hagenskov blev nedlagt omkring 1850.

H.H. Pletts årlige afgift var: 30 tdr. rug, 30 tdr. byg, 30 tdr. havre, og et pengebeløb: 660 rdl. årligt, for perioden 1/5 1853-1/5 1862.

Han blev forpagter af Frederiksgave slotsmølle og Lillemøllen samt stampemøllen ved Slotsmøllen. Med tilhørende have, og det af mølledammen og åen begrænsende vænge tilsammen 4 tdr. land. Skrædderbankevænget er 12 tdr. land, ialt htk. 1-3-3-½ ager og eng. Vandet i mølledammen må ikke fra 1. april til 1. nov. opstemmes højere end at det kan have frit afløb over det indrettede stigbord, som er 1 alen 9 tommer højt.

Det fortælles om møller Plett, at han var tysker, en meget fin mand, der altid gik med stok og for det meste med handsker. Han førte et fint og stort hus. Han havde en søn og 3 døtre. Hr. Plett, havde et sirupskogeri og stampede også vadmel for bønderne. Det lå i et meget langt bassin, fyldt med vand og i flere lag. Drivkraften kom fra vandhjulet og der var trækloeser, som gik op og ned i bassinet. Det ser ud som om, det var en væsentlig bibeskæftigelse ved siden af mølleriet, da der igennem årene adskillige gange averteres i avisen med anbefaling af arbejdet.

1862 averterer Plett i avisen angående en ny betalingsform gældende fra 1. maj. Han skriver bl.a. at ”*Jeg tager fremdeles Told, men da Toldkoppen hidtil har været inddelt som 18de Del af Skjæppen, lader jeg min Toldkop indrette og til Betyggelse for de Møllersøgende lovlige justere som 20de Del af Skjæppen. Jeg tager altsaa den 20de Del for Formalingen af alle Kornsorter, Med Undtagelse af Byg bestemt til Gryn, hvilke forarbejdes alene for Affaldet. Med hensyn til Sigtekornet beholder jeg som hidtil Kliden.*

Denne Nedsættelse for Formaling kommer ikke alene Dem tilgode, som hidtil stadig have søgt Møllen, men ogsaa enhver ny Kunde, som i Fremtiden stadig sende mig deres til Formaling bestemte Korn, saavel til husholdning som Kreaturer”.

Han ville gerne selv have afhentet kornet hos hans kunder, men denne kørsel blev ham nægtet af forpagtningsudbyderen, så i stedet nedsatte han prisen for sit arbejde.

Den 30. januar 1864 blev mølleforpagter H.H. Plett af Frederiksgave mølle, meddelt næringsbevis som bager, hvilket han agter at drive i Frederiksgave mølle.
Fra Båg herredsfogeds arkiv: Protokol over næringsbeviser 1859-91.

Den 14. april 1871, blev møller Nicolai Frantz Schwartz af Kåls mølle, meddelt næringsbevis som møller i Frederiksgave mølle i Sønderby sogn.

Den 13. dec. 1864, møller i Frederiksgave mølle, H.H. Plett, hans den 30. forrige måned afdøde hustru Ane Marie Carstensen.

Da H.H. Plett, i 1869 ville have nedsat sin forpagtningsafgift, blev han uden videre opsagt, og måtte forlade møllen. Samme år fik han i stedet forpagtning af Møllegård i Skydebjerg. I 1882 rejste han som 72-årig med 500 dollar til Amerika. H. Jensen, Saltofte, der besøgte Plett i 1883-84, fortæller at han ville til staten Wisconsin, da 2 af hans børn boede der. Her købte han et 80 acres skovland som nybygger, hvor han ville skabe et hjem for sig og sine 2 yngste børn, i en af Amerikas tykkeste og sværeste urskove. Her fortæller H. Jensen, at Plett, byggede sig et blokhus, hvor han døde i 1887.

Den 14. april 1871, blev møller Nicolai Frantz Schwartz af Kaals mølle, meddelt næringsbevis, som møller i Frederiksgave mølle.

Grev Wedell, Wedellsborg, der 1854 havde købt Frederiksgave af Staten, sluttede en kontrakt angående forpagtning af Frederiksgave mølle med mølleer N.F. Schwartz, af Kåls mølle i Assens, på en varighed af 20 år, fra 1/5 1869 - 1/5 1889, der bestod af Frederiksgave Slotsmølle med bygninger og have, og det af mølledammen og åen begrænsede vænge tilsammen indeholdende ca. 4 tdr. land.

Da forpagtningen ophørte den 1. maj 1883 p.gr.a. af møller N.F. Schwartz og hustrus død, blev Slotsmøllen overdraget mejerikonsulent Carl Schwartz, for et år fra 1. maj at regne, altså til 1. maj 1884 til at fortsætte forpagtningen, på samme betingelser, som hans forældre, at den egentlige afgift bliver: 15 tdr. rug, 15 tdr. byg, 15 tdr. havre, betalt efter kapitaltaxt og 600 kr. i penge.

Assens Avis: Den 29. feb. 1884 bliver efter begæring af Bestyrelsen for „Lehns greve Karl Wedells Stiftelse" ved en auktion udbudt til bortforpagtning på 10 år fra 1. maj 1884 den Stiftelsen (Frederiksgave) tilhørende såkaldte Frederiksgave Slotsmølle, samt det ved møllen værende Stampehus med Stampeværk og nogle jorder m.m. efter konditioner. Den 3. marts 1884 oplyser avisen, at forpagtningsauktionen på 10 år af Slotsmøllen, uden nogen konkurrencebud var tilstået mejerikonsulent Carl Schwartz.

I maj 1884 indbydes til licitation ved ombygning af møllens bagsluse. Foruden sten og grus og dæksten skal der bruges 50 tdr. cement.

Folketælling 1890: Frederiksgave Slotsmølle:

Carl Schwartz, 33 år, født i Assens, ugift, møller.

Anders Jensen, 35 år, ugift, f. Dreslette, møllerkusk.

Rasmus Mortensen, 38 år, f. Fangel, møllebestyrer.

Desuden var der en røgter og en husbestyrerinde.

16 maj 1896 afholdtes auktion i vandmøllen over al Carl Schwartzs bohave, da han fratrådte forpagtningen. Adskillige egetræsmøbler, bl.a. en spisestue til 18 personer, lysekroner og sølvtøj, samt oliemalerier og anden kunst. Fortrinlige sengeklæder, mange lagner, dækketøj og andet linned. Alt indbo, haveredskaber samt en fjedervogn.

Den 26. aug. 1897 blev Christian Nielsen Melchiorsen, Frederiksgave Slot mølle, født i Hørup sogn den 22. feb. 1847, meddelt næringsbevis, som ølbrygger samme sted. For kendelsen betalt 60 kr.

Et sagn om Borgskræppen fortæller, at en herremand på Hagenskov, indførte Borgskræppen eller Pestilænsurten fra Rusland, og plantede den omkring borgens voldgrav, og om vandmøllerne, til

værn mod smitte af den „Sorte Død“.

Fortalt af en gartner på Hagenskov i 1885, til Hans Offer Jensen, født 1869 i Flemløse.

Christian Nielsen Melchertsen, fik forpagtning af Frederiksgave Slotsmølle i 1896, efter møller Carl Schwartz, fratrædelse.

Chr. N. Melchertsen, var landbrugskandidat fra Københavns Landbohøjskole. Efter at han i 1876 købte Gl. Avernæs, var han i mange år formand for Dreslette sogneråd. Han var født 22. feb. 1847 på Skaartofte, Hørup sogn på Als.

Proprietær Melchertsen, døde 28. jan. 1911, 63 år gl. på Gl. Avernæsgård. I 1911 solgte Melchertsens enke gården til godsejer Brunnings-Hansen.

Folketælling 1901: Slotsmøllen, matr. nr. 1:

Jørgen Christiansen, f. 1874 i Thoreby, Lolland, ugift, tilflyttet sognet 1898, bryggerbestyrer.

Laura Jensine Pedersen, f. 1872 i Kærum, tilflyttet 1899, bestyrerinde og husjomfru.

Hans Olsen, f. 1873 i Sønderby, møllersvend.

Anders Jensen, f. 1854 i Dreslette, tilflyttet sognet 1880 fra Slesvig, møllerkusk.

Aksel Pedersen, f. 1885 i Assens købstad, derfra 1901, medhjælper i agerbruget.

Metha Dorthea Nielsen, f. 1886 i Dreslette, derfra 1899, tjenestepige.

Jens Jørgen Hansen, f. 1870 i Dreslette, derfra 1899, ølkusk.

Nævnte Anders Jensen opnåede at holde 25års jubilæum på møllen. Fra 1880 hos møller Schwartz, og senere dennes søn, og han fulgte med som del af arbejdsstyrken, da Melchertsen overtog forpagtningen. Han blev hædret med en omtale i avisen.

I vejviseren fra 1905, betegnes proprietær Melchertsen, som bryggeriforpagter, Frederiksgave slotsmølle. Samme sted havde han både savværk og mølledrift. Han var desuden ejer af Sønderby mejeri i 1905.

Foruden mølleri, savskæreri, bryggeri var der også maltgøreri og bageri indtil møllen blev nedlagt i 1912.

Folketælling 1911:

Frederiksgave mølle. Anders Jensen, f. 5/12 1854 i Dreslette, ugift, tilf. 1880, avlskarl.

Johannes Chr. Peter Nielsen, f. 27/12 1875 i Malt sogn, Ribe amt, gift, tilf. 1908 fra Søby på Ærø, husfader, møllebestyrer.

Anne Marie Nielsen, f. 1/2 1885, hans kone, husmoder.

Fra avisen: 12. april 1911: Frederiksgave Slotsmølle, sælger indtil 25. april brun malt til 9 øre pr. pund mod kontant betaling. 23. marts 1911: Ungkarl Anders Jensen, har den 1. maj tjent 30 år i Frederiksgave Slotsmølle. 30. marts 1911: Frederiksgave Slotsmølle, modtager ikke mere træ til forarbejdning i savskæreriet.

Da Frederiksgave mølle blev nedlagt, blev vandhjulet købt til Fuglevig vandmølle i Vissenbjerg sogn. Hjulet var da næsten nyt og havde kostet 500 kr., men blev solgt til Fuglevig mølle, for 50 kr. Hjulet havde en diameter på 3.6 m.

Hagenskov Slotsmølle, blev bygningsfredet i 1991.

Kilder:

Kirkebøger

Folketællinger

Matrikler

Frederiksgave godsarkiv

Assens og Hindsgavl amters arkiv

Rentekammeret: Nr. 252.245: Frederiksgave og Flenstofte møller. Rentekammeret:

Nr.2215.242: Betænk- og efterretninger ang. vand- og vejr møller. 1761.

Båg herreds Brandtaksationsprotokoller. Båg herreds tingbøger.

Båg-Vends herreds tingbøger.
Ekstraskattemandtal: 1685-1744.
Anders Jensen, tidl. lærer, Snave skole. Optegnelser. Gejstlig jordebog 1690 (Båg hrd. Breve). Bispearkivet. Hagenskov jordebog, 1605.
Assens Præstearkiv: Dokumenter vedr. præsteembedet og præstegård. 1537- 1923.
Båg herreds skøde- og panteprotokoller. Fynbo Landstings skøde- og panteprotokoller.
„Et Levnedsløb". Optegnelser af H. Jensen, Saltofte, (ang. møller H.H. Plett) i Assens Avis: 6/7 og 8/7 1889. Assens Amts Avis
Fyns Stiftstidende
Tidsskriftet: „Møllen".
Herregårdsliv: Skovfolk og Skytte. 1981. „Danske Gaarde". Af la Cour.
Arsskrift fra Kærum-Sønderby Lokalhistoriske Arkiv. Kronens Skøder
Kancelliets Brevbøger
„Din hengivne Louise". Louise Rasmussens breve til Carl Berling og kronprins/kong Fr. VII. 1844-50. 1999.
Biskop Jacob Madsens visitatsbog. udg. 1929.
Aar bog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter. 1931.
Modelbog 1682.
Arkivstudier ved Evald Andersen.
Artiklen redigeret af Poul Kej.